

TABERİSTÂN DAĞLARININ MELİKLERİ “BÂVENDİLER” (45-750/665-1349)

Ömer TOKUŞ*

Öz

Hazar Denizi'nin güney sahilinde bulunan, 12. yüzyıldan itibaren Mâzenderân olarak anılacak olan Taberistân bölgesi 45 (665) yılından 750 (1349) tarihine kadar Bâvendîler adında bir devlete ev sahipliği yapmıştır. Uzun bir zamana yayılan süreçte hâkimiyetlerini devam ettirebilen Bâvendîler, kurucuları Bâv'dan dolayı Bâvendîler şeklinde isimlendirilmişlerdir. Söz konusu bu hanedanın emîrlere de dağlık bölgelere hâkim olmalarından “Melikü'l-Cibâl” veya “Mülûkü'l-Cibâl” gibi unvanlar verilmiştir. İlk zamanlarda Taberistân bölgesine yönelik Müslümanların yaptıkları fetihlere karşı mukavemet gösteren Bâvendîler, 227 (842) yılında İslâmiyet'i kabul ettikten sonra bölgedeki İslâmî yayılmanın lideri olmuşlardır. Nitekim bu tarihten sonra Şîi Zeydîler, Tâhirîler, Sâmânîler ve son olarak da 336 (943) tarihinde Büveyhîler Taberistân bölgesi üzerinde hâkimiyet kurmak istediklerinde karşılarında Bâvendîleri bulmuşlardır. Bâvendîler söz konusu güçler karşısında denge politikası takip ederek varlıklarını sürdürmeyi başarmalarına rağmen 419 (1028) yılında Kâkûye Emîri Alâüddevl'e'nin son darbesinden kurtulamadılar. Daha sonraları kurulacak olan Bâvendîlerin İspahbediyye kolu da Sârî şehrini merkez yaparak Selçuklular ile dostane ilişkiler geliştirmişlerdir. Bunun sonucunda iki taraf arasında evlilikler yoluyla ilişkiler daha da güçlendirildi. Ancak Büyük Selçuklu hükümdarı Sencer'in Oğuzlar karşısında mağlup olmasından istifade eden Bâvendîler bağımsız bir şekilde hareket etmeye başlamışlardır. Selçukluların çöküşünden sonra Horasan bölgesinde yaşanan iç çekişmeler, akabinde Hârezmşâhlar ve Moğolların ortaya çıkışı Bâvendîlerin de yıkılışını hızlandırmıştır. İspahbediyye kolu 606 (1210) tarihinde söz konusu problemlerin meydana getirdiği iç çekişmelerden dolayı yıkılırken, 635 (1238) yılında kurulan Kînhâriyye kolu da Moğolların gölgesinde 750 (1349) tarihine kadar varlığını sürdürebilmiştir. Bu çalışmada Fîrîm, Sârî ve Âmül gibi Taberistân şehirlerini merkez yapan ve “Keyüsiyye”, “İspahbediyye” ve “Kînhâriyye” adları ile uzun bir za-

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bingöl/Türkiye.
otokus@bingol.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9788-8920
Makalenin Gönderilme Tarihi: 16.06.2018
Makalenin Kabul Tarihi: 24.07.2018
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25.10.2018
Makalenin Türü: Araştırma

man Taberistân'a hâkim olan bu hanedanın 750 (1349) tarihindeki çöküşlerine kadarki siyasi tarihleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Taberistan, Bâvendiler, Âmül, Sârî, Fîrîm, Selçuklular, Moğollar

THE RULERS OF THE TABERISTAN MOUNTAINS: BAWANDIDS (45-750/665-1349)

Abstract

The Taberistan region which was located on the south coast of the Caspian Sea was known as the Mazenderan after the 12th century was home of a state called Bawandids from the year 45 (665) up to 750 (1349). The Bawandids that was able to continue their dominance over a long period of time have been named due to their founder Bâv. The commanders of this dynasty were given titles such as "Melikü'l-Cibâl" or "Mülükü'l-Cibâl" since they dominated the mountainous regions. At first, the Bawandids was able to stand against the invasions by the Muslims towards the Taberistan region and after becoming Muslims in the year 227 (842), they became the leaders in spreading Islam in the region. Indeed, after this date, the Shi'ite Zaydids, Tahirids, Samanids and finally Buwayhids in 336 (943) were faced with the Bawandids when they wanted to dominate the Taberistan region. Even though the Bawandids managed to survive when faced with these powers by adopting a balance policy, they could not stand against the final blow in 419 (1028) by Kakuyid Amir Alauddevle. The Ispahbadiyya branch of the Bawandids that would later be established to choose the city of Sari as their center and developed friendly relations with the Saljuqs. As a result, the parts improved their relationships by marriages between the two parts. However, Bawandids started acting independently after the Great Saljuq Empire Sencer lost the battle against the Oghuz. Internal conflicts that took place in the region following the fall of the Saljuqs, followed by the emergence of the Khwarezmids and Mongols speeded up the destruction of the Bawandids. Whereas the Ispahbadiyya branch 606 (1210) collapsed due to the conflicts resulted from mentioned problems, the Kinhariyya branch established in 635 (1238) was able to continue its existence until 750 (1349) under the imposing shadow of the Mongols. In this study, the political history of this dynasty that made Taberistan cities like Firim, Sari and Amul its center and dominated Taberistan for long periods of time with the names of "Kayusiyya", "Ispahbadiyya" and "Kinhariyya" have been examined until their fall in 750 (1349).

Keywords

Taberistan, Bawandids, Amul, Sari, Firim, Saljuqs, Mongols

GİRİŞ

Müslüman fatihlerin Arap Yarımadası dışında gerçekleştirdikleri fetihler ile birlikte, fethedilen yerlerde meskûn yerel unsurlar mevcudiyetlerini Müslümanların fetihlerinden sonra da sürdürebilmişlerdir. Bu cümleden Hazar Denizi'nin güney sahilinde İran toprakları içinde yer alan Taberistân'da¹ ataları Bâv'dan dolayı Bâvendîler olarak adlandırılan bir hanedan 14. Asrın ilk yarısına kadar tarih sahnesinde kalmayı başarabilmiştir. Önceleri Müslüman fatihlerin Taberistân bölgesindeki fetihlerine direnen Bâvendîler, Müslüman olduktan sonra idarî olarak kendilerine Sâsânîler döneminden beri verilen ispehbed unvanını almak suretiyle yetkilerini muhafaza etmeyi sürdürebilmişlerdir.

İ.BÂVENDÎLERİN SOYU

Bâvendîler 45 (665) yılından 750 (1349) yılına kadar Taberistân'a hâkim olan İran asıllı bir aile olup, ataları Bâv'dan dolayı da "*Bâvendîler*", "*Al-i Bâvend* (آل باوند)", "*Bâvendiyye* (*Bâvendiyân*/باوندیان)" şeklinde adlandırılmışlardır (İbn İsfendiyâr, 2002: 325; Mar'aşî, 1346: 21-22; Hândmîr, II, 1333: 418; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273b; Miles, 1971: 443; Zambour, 1980: 286-287; Frye, 1986: 1110; Merçil, 1992: 214; Bosworth, 2005: 229-231). Zerdüşt olduğu ifade edilen (Gaffârî, t.y.: 175; Hândmîr, II, 1333: 418; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273b; Yaşaroğlu, 2012: 25) Bâv'ın soyu "*Bâv b. Şâpûr b. Keyûs b. Kubâd b. Firûz b. Yezicerd b. Behrâm*" şeklinde verilmekte (İbn İsfendiyâr, 2002: 425; Mar'aşî, 1346: 123)² olup İbn İsfendiyâr (2002: 425) Hz. Âdem'e kadar uzanan bir şecere kaydetmektedir. Taberistân bölgesinin yönetimini uhdesinde bulunduran Bâvendî emîrlere "*Padişahan-ı Kûhistân*" (Mehrabâdî, 1384: 175), "*Melikü'l-Cibâl* (ملك الجبال)", "*İspehbed/İspehbed* (اسپهبد/اسپهبد)"³, (İbn İsfendiyâr, 2002: 325; Mar'aşî, 1346: 21; Frye, 1986: 1110; Merçil, 1992: 214) "*Mülûku Taberistân* (ملوك طبرستان)" ve "*Mâzenderân* (مازندران)" ve "*Mülûku'l-Cibâl* (ملوك الجبال)" şeklinde isimler verilmişti. Melikü'l-Cibâl olarak anılmaları "*İslâmiyet'in ortaya çıkmasından sonra ellerinde dağlık bölgeden başka bir yer kalmadı*" ifadesiyle açıklanmıştır (Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 272a.).

¹ XIII. Yüzyıldan itibaren Mâzenderân adıyla anılacak olan bu bölgenin sınırları Müneccimbaşı'ya göre; batıda ve kuzeyde Deylem, Cilân (Geylân) ve Kazvîn, doğuda ve güneyde ise Horasan ve Harizm'e kadar uzanmaktadır (Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 272a; Özgüdenli, 2010: 322; Bozan, 2014: 73; Rençber, 2015: 10-17). Bu çalışmamızda Mâzenderân yerine Taberistân adı kullanılmıştır.

² Gaffârî (t.y.: 174-175) Bâv'ın adını ve soyunu Bâvend b. Şâpûr ve Keyyûs b. Keykubâd, Müneccimbaşı (nr. 2102, vr. 273b; Mehrabâdî, 1384: 171-173) ise Bâvend b. Keyûs b. Keykubad şeklinde kaydetmektedir.

³ İspehbed: Farsça asıllı bir kelime olup Sâsânîler döneminde başkumandan veya valî olarak tayin edilen kişilere verilen bir unvan idi (Yazıcı, 2001: 176-177). Bundan farklı olarak İbnü'l-Cevzî (XIV, 1992: 50) de "Taberistân emirleri "Sâlâr", Azerbeycân melikleri "İspehbez" şeklinde unvanlar almaktaydılar" demektedir.

Hüsrev Perviz'in (II. Hüsrev) (öl. 628) hizmetinde bulunan Bâv onunla birlikte Rum topraklarına geçerek savaşmış ve akabinde de İran'a dönmüştü. Muhtemelen bu savaşlar esnasındaki faydalarından dolayı Taberistân, Azerbaycan, Irak ve İstahr gibi yerler kendisine verildi ve buralarda Hüsrev Perviz'in naibi olarak görev yaptı (İbn İsfendiyâr, 2002: 325; Mar'aşî, 1346: 92; Gaffârî, t.y.: 175; Hândmîr, II, 1333: 418; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273b; Mehrâbâdî, 1384: 174). İbn İsfendiyâr'ın (2002: 114) "*dünya'da korkaklar için emin, tasalı yani kederliler için bir dayanak, sultanlar ve melikler için de sığınmak olan mübarek bir aile*" şeklinde tasvir ettiği Bâvendîler, XIV. yüzyılın ilk yarısındaki inkırazlarına kadar Taberistân'da sırasıyla Firîm, Sârî ve Âmül olmak üzere, üç merkezde, küçük fasılalar ile birbirlerinin devamı olan Keyûsiyye, İshepbediyye ve Kînhâriyye şeklinde üç kol halinde varlıklarını sürdürmüşlerdir (Mar'aşî, 1346: 21; Frye, 1986: 1110; Merçil, 1992: 214; Mehrâbâdî, 1384: 175; Bosworth, 2005: 229-231; Aynı mlf., 1968: 27).

1.1. Keyûsiyye Kolu (کیوسیة) (45-419/665-1028)

Bâvendîlerin bu kolu Sâsânî kralı Kubâd'ın oğlu ve Hüsrev Anûşîrvân'ın (487-579) kardeşi Keyûs'a nispet edildiği (Mar'aşî, 1346: 21; Frye, 1986: 1110) için Keyûsiyye adıyla anılmakta olup, başkentleri Şehriyâr-kûh'ta bulunan Firîm şehri idi (Frye, 1986: 1110; Madelung, 1984: 747). Keyûsiyye kolunun kurucusu olarak kabul edilen Bâv'ın adını ilk defa Müslümanların İran topraklarındaki fetihlerinden sonra Taberistân halkının bir araya gelerek 45 (665) yılında onu başlarına ispehbed tayin etmeleri ile görebilmekteyiz (Mar'aşî, 1346: 22; Gaffârî, t.y.: 175; Hândmîr, II, 1333: 418; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273b). Yaklaşık on yıl boyunca ispehbed olarak görev yapan Bâv, bölgede sükûneti tesis ederek halkın güvenini kazanmayı başarabildi (Mar'aşî, 1346: 93; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273b). Maiyetinden bulunan adamlarından Valâş adında birinin ihaneti ile karşılaşarak 60 (680) yılında öldürüldü (Mar'aşî, 1346: 93; Gaffârî, t.y.: 175; Hândmîr, II, 1333: 418; Merçil, 1992: 214)⁴. Böylece Taberistân bölgesinin idaresini ele geçiren Valâş'ın hâkimiyeti bölge halkı tarafından tasvip edilmemesine rağmen bu durum yaklaşık sekiz yıl devam etti (Gaffârî, t.y.: 175; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273b).

Valâş'ın hâkimiyet yıllarının sonlarında yaşlı annesi ile birlikte Sârî şehrinde bulunan Bâv'ın çocuklarından Surhâb, Kûlâ halkından aldığı destekle elli bin kişilik bir ordu toplayarak bir gece vakti Valâş'a baskın yaptı ve 68 (688) yılında Firîm'de *Melikü'l-Cibâl* unvanı ile Bâvendî tahtına oturmayı başarabildi (İbn İsfendiyâr, 2002: 325; Mar'aşî, 1346: 93; Gaffârî, t.y.: 175;

⁴ Müneccimbaşı (nr. 2102, vr. 273b) bu şahsın adını Lâvaş şeklinde kaydetmektedir.

Hândmîr, II, 1333: 418; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273b). Otuz yıl emîrlik yapan (Gaffârî, t.y.: 175; Hândmîr, II, 1333: 418) (I. Surhâb) Surhâb'ın idaresinin sonlarına doğru Emevî komutanlarından Yezîd b. el-Mühelleb, Taberistân'ı ele geçirdi (Halife b. Hayyât, 1397: 315; Belâzürî, 1988: 328; Taberî, VI, 1387: 534-535; İbn Miskeveyh, II, 2000: 447-450; İbnü'l-Cevzî, VII, 1992: 27; Sıbt İbnü'l-Cevzî, X, 2013: 165; Bozan, 2014: 74; Rençber, 2015: 24) ve ispehbed ile yaptığı anlaşmanın ardından Taberistân'dan ayrıldı (İbn Miskeveyh, II, 2000: 451). Böylece Bâvendîlerin hâkimiyeti sadece yüksek yerlerle sınırlı kaldı. I. Surhâb da 98 (717) yılında vefat etti⁵.

I. Surhâb'ın vefatından sonra oğlu Mihr Merdân Bâvendî tahtına geçti ve kırk yıl emirlik yaptıktan sonra 138 (755) yılında öldü (İbn İsfendiyâr, 2002: 326; Gaffârî, t.y.: 175; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273b; Mehrâbâdî, 1384: 176). Mihr Merdân'ın emîrliğinden sonra oğlu (II. Surhâb) Surhâb b. Mihr Merdân yaklaşık yirmi yıl emîrlik yaptı (İbn İsfendiyâr, 2002: 326; Gaffârî, t.y.: 175; Hândmîr, II, 1333: 418; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273b; Mehrâbâdî, 1384: 176)⁶. Halife el-Mansûr (754-775) 141 (759) yılında oğlu el-Mehdî'ye Taberistân'da bulunan ispehbed üzerine yürümesi için emir verdiğinde el-Mehdî, Ebu'l-Hasîb adlı adamını bir ordunun başında bölgeye gönderdi. Söz konusu bu ordu ispehbed ile anlaşma yapmak suretiyle onu Abbâsîlere bağlamaya muvaffak olmuştu (İbn Miskeveyh, III, 2000: 376; İbnü'l-Cevzî, VIII, 1992: 36; İbnü'l-Esîr, V, 1997: 89 Türkçe trc. V, 1991: 412-413; Gaffârî, t.y.: 175; Yıldız, 1987: 453)⁷. II. Surhâb'ın vefatından sonra yerine oğlu (I. Şervîn) Şervîn b. Surhâb (öl. 178/794-795) geçti ve o da yaklaşık yirmi beş yıl emîrlik yaptı (Gaffârî, t.y.: 175; Hândmîr, II, 1333: 418)⁸.

Melikü'l-Cibâl unvanı ile emîr olan I. Şervîn, Taberistân'da Arap ümerası ile çekişmeye başladı ve bunun bir sonucu olarak Arapları bölgeden çıkarmaya muvaffak oldu (İbn İsfendiyâr, 2002: 326; Gaffârî, t.y.: 175; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273b; Madelung, 1984: 747). Şüphesiz bu girişimin

⁵ Müneccimbaşı, *Cami'ü'd-düvel*, Esadefendi 2102, vr. 273b; Mitrâ Mehrâbâdî, *Tarih-i Sılsilehayı Mahalli İnan*, Tahrân 1384, s. 176.

⁶ Taberî (VI, 1387: 512-513), isim verilmemekle birlikte, 142 (759-760) yılında Taberistân ispehbedinin Müslümanlar ile yaptığı anlaşmayı bozarak bazı Müslümanları öldürdüğü haberinin gelmesinden sonra, Ebu Cafer'in Hâzîm b. Huzeyme, Rûh b. Hâtîm ve Merzûk Ebu'l-Hasîb komutasında bölgeye ordular gönderdiğini kaydetmektedir. Nitekim mağlup olan ispehbedin de yüzüğünde bulunan zehri emerek öldüğünü ve bu şekilde bölgenin yeniden kontrol altına alındığını ifade etmektedir. Taberî devamında bu sırada zehir içerek ölen kişinin ispehbed değil, onun kardeşi olduğunu ifade etmektedir.

⁷ Müneccimbâşı (nr. 2102, vr. 273a) Ebu'l-Hatîb'in Taberistân üzerine gönderildiği esnada Bâvendîlerin başında Şervîn'in bulunduğunu ve bu saldırıda öldüğünü kaydetmesine rağmen, öncesinde 138 (755) yılında II. Surhâb'ın emir olduğunu ve emîrliğinin de yirmi yıl sürdüğüne dair bilgiler vermektedir. Bu durumda 138 (755) yılında II. Surhâb emir olduğuna ve hâkimiyeti de yirmi yıl sürdüğüne göre 158 (774-775) yılına kadar da emîrliğinin sürmesi gerekmektedir. Nitekim söz konusu bilgiler bir araya getirildiğinde bariz bazı tezatterin olduğu açık bir şekilde görülebilmektedir. Ayrıca bu sefer esnasında ispehbedin iki kızı da esir olarak ele geçirilmiştir. Bunlardan biri İbrahim b. el-Abbâs b. Muhammed b. Alî'nin annesi, diğeri de el-Buhterîye adında Mansûr b. el-Mehdî'nin annesi idi (Sıbt İbnü'l-Cevzî, XII, 2013: 103, 108).

⁸ I. Şervîn'in 20 yıl emirlik yaptığı da söylenmektedir (Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273b).

başında 167 (783-784) yılında Taberistân hâkimi olarak adları geçen I. Şervîn ve Vendâdhürmüz bulunmaktaydı. Bundan dolayı harekete geçen Abbâsî birlikleri bu iki şahsı muhasara altına almışlardı (Taberî, VIII, 1387: 164; İbn Miskeveyh, III, 2000: 479; İbnü'l-Esîr, V, 1997: 247 Türkçe trc. VI, 1991: 71; Gaffârî, t.y.: 175; Hândmîr, II, 1333: 418; Bozan, 2014: 76). Halife el-Mehdî (775-785) bir sonraki yıl kırk bin kişilik bir orduyu Saîd el-Hareşî komutasında Taberistân üzerine göndererek bölgeyi kontrol altına almayı başarmıştı (Taberî, VIII, 1387: 167; İbnü'l-Cevzî, VIII, 1992: 293).

I. Şervîn yerine geçen oğlu I. Şehriyâr ise Kârin b. Vandâdhürmuz ile birlikte Harun Reşid'in (786-809) muasırı idi. I. Şehriyâr, Abbâsî halifesi Harun Reşid'e Şervîn'i rehine olarak göndermiş ve bu şekilde bağlılığını bildirmişti (İbn İsfendiyâr, 2002: 326)⁹. Halife el-Me'mun (813-833) döneminde 201 (816-817) yılında Taberistân valisi Abdullah b. Hurdâzbeh, Taberistân bölgesinin dağlık bölgelerini ele geçirerek buralardan Şehriyâr b. Şervîn'i uzaklaştırdı ve Mâzyâr b. Kârin b. Vendâdhürmüz'ü de esir alarak el-Me'mun'a gönderdi (Taberî, VIII, 1387: 556; İbnü'l-Esîr, V, 1997: 485 Türkçe trc. VI, 1991: 284; Sibt İbnü'l-Cevzî, XIII, 2013: 370; Bozan, 2014: 77)¹⁰. Taberî ve İbnü'l-Esîr'in verdiği bu bilgilerden I. Şervîn'den sonra yerine oğlu Şehriyâr'ın geçtiğine dair emareler bulunmaktadır. Ancak Münecimbâşi, Bağdat'a giden Mâzyâr'ın Müslüman olduktan sonra 207 (822-823) yılında yanında Musa b. Hafs ile birlikte Taberistân'a geri döndüğünü ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Mâzyâr'ın döndükten sonra Taberistân topraklarını Şapûr b. Şehriyâr'dan aldığına dair kayıtlar (Müneccimbâşi, nr. 2102, vr. 273a; Merçil, 1992: 214), daha önce Abdullah b. Hurdâzbeh'in 201 (816-817) yılında I. Şehriyâr b. Şervîn'i yönetimden uzaklaştırdıktan sonra Bâvendî tahtına Şapûr b. Şehriyâr'ı geçirdiğini göstermektedir. Taberistân'a döndükten sonra Bâvendî topraklarını ele geçiren Mâzyâr ise Fîrîm ve başka şehirlerde mescitler inşa etti ve Halife el-Me'mun tarafından Taberistân'a tayin edildi (Müneccimbâşi, nr. 2102, vr. 273a; Merçil, 1992: 214; Bozan, 2012: 31).

Taberistân'a hâkim olan Mazyâr, muhtemelen I. Şehriyâr b. Şervîn'i yeniden Bâvendî tahtına oturttu. İbnü'l-Esîr, Taberistân dağlarının sahibi ve hâkimi I. Şehriyâr b. Şervîn'in 210 (825) yılında öldüğünü ve yerine de oğlu Şapûr b. Şehriyâr'ın geçtiğini ifade etmektedir (İbnü'l-Esîr, V, 1997: 549;

⁹ 189 (804-806) yılında Harun er-Reşid Rey'e vardığında hadimi Hüseyin'i Ebu Kârin Şervîn, Vendâdhürmüz ve Merzûbân b. Custân'a aman mektupları ile göndermişti. Bu cümlede adı geçen Ebu Kârin Şervîn ile ilgili net bilgiler bulunmadığından Bâvendîler ile bağı müphemliğini korumaktadır (Taberî, VIII, 1387: 316; İbnü'l-Esîr, V, 1997: 366 Türkçe trc. VI, 1991: 173-174).

¹⁰ Gaffârî'nin (t.y.: 175) kayıtlarına bakıldığında Şervîn'den sonra Bâvendî tahtına Şehriyâr b. Kârin b. Şervîn'in geçtiği ve hakimiyetinin de yirmi sekiz yıl sürdüğü görülmektedir. Ancak bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi Şehriyâr b. Şervîn ve Şehriyâr b. Kârin karıştırılmaktadır.

Türkçe trc. VI 1991: 346; Gaffârî, t.y.:175; Yıldız, 1987: 455). Aslında I. Şehriyâr b. Şervîn ve I. Şehriyâr b. Kârin'in adlarının birbirlerinin yerine kullanıldıkları veya karıştırıldıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Merçil, Bâvendî emîrleri ile ilgili verdiği listede I. Şehriyâr b. Kârin'in hâkimiyetinin bitimini 210 (825) şeklinde vermektedir (Merçil, 1992: 215). Bu karışıklığı İbnü'l-Esîr'in I. Şehriyâr b. Şervîn'in 210 (825) yılında öldüğüne dair verdiği bilgiler de teyit eder mahiyettedir. I. Şehriyâr'ın vefatından sonra oğlu Şapûr'un emîr olmasına rağmen, o da Mâzyâr b. Kârin'in müdahalesi ile karşılaştı ve neticede yaptığı mücadelede yenilerek öldürüldü (210/825) ve Taberistân bölgesinin dağlık alanları da Mâzyâr'ın kontrolüne geçti (İbnü'l-Esîr, V, 1997: 549; Türkçe trc. VI, 1991: 346; Gaffârî, t.y.: 176; Madelung, 1984: 747; Merçil, 1992: 214; Mehrâbâdî, 1384: 183). Bu bilgilerin yanı sıra Şapûr'dan sonra yerine geçen kardeşi Cafer b. Şehriyâr'ın 222 (837) yılında vefat ettiği ve on iki yıl emîrlik görevini ifa ettiği kaydedilmektedir (Mar'âşî, 1346: 94; Gaffârî, t.y.:176). Söz konusu bu kayıtlardan da anlaşılacağı gibi Şapur ile Cafer'in aynı kişiler olabileceği veya Şapur'un bir yıldan az bir süre emîrlik yaptığı ve yerine kardeşi Cafer'in geçtiğini kabul etmek mümkündür.

Mâzyâr b. Kârin b. Şervîn Taberistân'a hâkim olunca, halife tarafından bölgenin idaresine tayin edildi ve bir süre sonra Halife el-Mu'tasım (833-842) döneminde isyan etti (224/839) (İbn Miskeveyh, IV, 2000: 243-255; İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 51-52; Türkçe trc. VI, 1991: 432-441; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a; Madelung, 1984: 747; Özgüdenli, 2010: 322; Bozan, 2014: 79). Söz konusu isyanı bastırmak için görevlendirilen Abdullah b. Tâhir, Mâzyâr ile mücadeleye koyulduğunda bu sırada Bâvendî Emîri olduğu anlaşılan Kârin b. Şehriyâr da Mâzyâr ile birlikte hareket etmişti. Ancak Abdullah b. Tâhir'in azatlısı Hayyân b. Cebele'nin, Kârin b. Şehriyâr'a sahip olduğu dağlık bölgelerin kendisinde kalacağına dair teminat vermesiyle Kârin b. Şehriyâr, Mâzyâr'a ihanet ederek Abdullah b. Tâhir'in saflarına katıldı (Taberî, IX, 1387: 89-99; İbn Miskeveyh, IV, 2000: 243-255; İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 52; Türkçe trc. VI, 1991: 432-441; Sıbt İbnü'l-Cevzî, XIV, 2013: 289; Madelung, 1984: 747; Bozan, 2014: 82). Bu mücadeleler sonucunda esir olarak ele geçirilen Mâzyâr, 225 (839-840) yılında Samerrâ'ya getirildi ve el-Mu'tasım tarafından öldürüldü (İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 63; Türkçe trc. VI, 1991: 446; Sıbt İbnü'l-Cevzî, XIV, 2013: 331; Yıldız, 1987: 456; Bozan, 2014: 87). Mâzyâr'ın oluşturduğu tehdidin ortadan kalkmasıyla, Taberistân yirmi yıldan fazla Tâhirîlerin hâkimiyeti altında kaldı (Merçil, 1992: 214).

Kârin b. Şehriyâr döneminde (222-253/837-867) ise özellikle Abbâsî halifesi el-Mu'tasım ile birlikte 227 (842) yılında Bâvendîler İslâmiyet'i kabul etti

(İbn İsfendiyâr, 2002: 326; Mar'aşî, 1346: 94; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a; Madelung, 1984: 747; Merçil, 1992: 214)¹¹. Bir süre sonra Hasan b. Zeyd'in maiyetindeki Zeydîlerin 250 (864) yılında Taberistân etkileri arttı (Taberî, IX, 1387: 271-275; İbn Miskeveyh, IV, 2000: 330-334; İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 201-203; Türkçe trc. VII, 1991: 114-116; Sıbt İbnü'l-Cevzî, XV, 2013: 267) ve Taberistân Zeydîleri adlı bir devlet kuruldu (Özgüdenli, 2010: 322; Yaşaroğlu, 2012: 30). Nitekim 251 (865) yılında Zeydîlerden Hasan b. Zeyd'in Taberistân'daki faaliyetlerinden dolayı Tâhir b. Hüseyin, Süleyman b. Muhammed komutasında bir ordu gönderdi. Bu sırada Hasan b. Zeyd, Süleyman'ın başında bulunduğu birliklerinin ilerleyişini haber aldığından Deylem'e çekilirken, Süleyman da Taberistân'a yönelerek Sârî'ye kadar ulaştı. Süleyman, Taberistân'da iken Bâvendî Emîri Kârin b. Şehriyâr, iki oğlu ve Âmül ve diğer bölge halkları onu ziyarete gelerek özür beyan ettiler (İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 261; Türkçe trc. VII, 1991: 139). Diğer taraftan da topraklarını emniyet altına almak isteyen Kârin, büyük daîye Mâzyâr ve Surhâb adlı çocuklarını rehine olarak göndermek zorunda kaldı (252/866) (İbn İsfendiyâr, 2002: 326; Gaffârî, t.y.: 176; Madelung, 1984: 747). Böylece gerek Zeydîler ve gerekse de Tâhirîler cihetinden kendisini güvenceye alan Ebu'l-Mülûk lakaplı Kârin bölgede yaşanan savaşlarda Tâhirîlere yardımcı olduğu için Şervîn dağlarının idaresi kendisine tevdi edildi (Yıldız, 1987: 457; Merçil, 1992: 214).

Kârin'in vefatından sonra vasiyeti gereğince yerine Melikü'l-Cibâl (İbn İsfendiyâr, 2002: 326) unvanı ile torunu Rüstem b. Surhâb b. Kârin (253-282/867-895) emîr seçildi (Gaffârî, t.y.: 176; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a). Emîrliğinin yedinci yılında Zeydî lider Hasan b. Zeyd'in Taberistân'daki varlığından dolayı Taberistân toprakları Ya'kûb b. Leys'in saldırılarına maruz kaldı. Ya'kûb, 260 (873-874) yılında harekete geçerek Sârî ve Âmül gibi Taberistân şehirlerini ele geçirmesine rağmen bölgede saklanan Hasan b. Zeyd'e ulaşamayarak geri çekilmişti (İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 315; Türkçe trc. VII, 1991: 223-224; Sıbt İbnü'l-Cevzî, XV, 2013: 415; Özgüdenli, 2010: 322). Hasan b. Zeyd, Ya'kûb'un çekilmesinden bir yıl sonra Taberistân'a ulaştığında ilk iş olarak Ya'kûb'a destek verenleri cezalandırdı (İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 331; Türkçe trc. VII, 1991: 240). Zeydîlerin Taberistân'daki etkileri gün geçtikçe artarken Hasan b. Zeyd de 270 (883-884) yılında vefat etti ve yerine kardeşi Muhammed b. Zeyd geçti (İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 426; Türkçe trc. VII, 1991: 343; Yıldız, 1987: 458; Özgüdenli, 2010: 322; Yaşaroğlu, 2012: 95). Mu-

¹¹ Kârin'in 240 (854) yılında İslamiyeti kabul ettiği ve bundan dolayı Ebu'l-Mülûk unvanı aldığı yönünde farklı görüşler de bulunmaktadır (Frye, 1986: 1110; Özgüdenli, 2010: 322; Yaşaroğlu, 2012: 31). Biz de bu çalışmamızda bizzat Bâvendî emirleri Hüsâmüddeve Erdeşîr (öl. 602/1206) ve halefi II. Şâh Gâzî'nin (1206-1210) maiyetinde bulunan İbn İsfendiyâr'ın ifadesini kullanmayı tercih ettik.

hammed ile birlikte Zeydîlerin baskılarının artmasına bağlı olarak Deylemîler, bir yandan Bâvendî Emîri Rüstem'den yardım talebinde bulunurken diğer yandan da mezkûr sebepten dolayı Taberistân toprakları Râfi b. Herseme'nin saldırılarına uğradı (İbn İsfendiyâr, 2002: 326; Mar'âşî, 1346: 94; Gaffârî, t.y.: 176; Merçil, 1992: 214). Bu sırada Râfi'ye karşı koyamayan Muhammed önce Sârî'den, ardından da Rebiyülevvel 277 (Haziran-Temmuz 890) yılında Taberistân'dan ayrılmak zorunda kaldı. Râfi, Taberistân'daki iken Bâvendî Emîri Rüstem de onun yanına gelerek eman diledi ve ardından da taraflar arasında akrabalık kuruldu (İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 450; Türkçe trc. VII, 1991: 362-363; Yaşaroğlu, 2012: 181).

Râfi, 280 (893) yılında Abbâsî halifesi el-Mu'tazıd (892-902) tarafından Horasan bölgesinin idaresinden uzaklaştırılınca isyan etti (İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 471; Türkçe trc. VII, 1991: 381). Horasan'da tutunamayan Râfi, Amr b. el-Leys'ten kaçarak Cürçân'a geldiğinde Zeydîlerin lideri Muhammed b. Zeyd ile ittifak kurarak Bâvendî Emîri Rüstem'i yanına davet etti ve Esterâbâd'a gelen Rüstem'i hile ile tutuklattı. Rüstem, Ramazan 282 (895) yılında vefat edene kadar da tutuklu bulunuyordu (İbn İsfendiyâr, 2002: 326; Gaffârî, t.y.: 176; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a; Merçil, 1992: 214). Rüstem'in tutuklanmasından sonra oğlu II. Şervîn, Sâ mânîlerden aldığı destekle Bâvendî tahtına oturdu (İbn İsfendiyâr, 2002: 326; Mar'âşî, 1346: 95; Gaffârî, t.y.: 176; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a).

Sâ mânîlere tabi olan II. Şervîn (282-318/895-930) zaman zaman Taberistân ve çevresinde yaşanan gelişmelerde Sâ mânîlerin yardım taleplerini de geri çevirmedi. Sâ mânîler 287 (900) yılında Muhammed b. Hârûn komutasında bir orduyu Taberistân'a gönderip Zeydî lider Muhammed b. Zeyd'i öldürerek bölgede kontrolü ele geçirmeyi başardılar (İbn Miskeveyh, V, 2000: 16; İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 513-514; Türkçe trc. VII, 1991: 419-420; Gaffârî, t.y.: 176; Özgüdenli, 2010: 322). Şüphesiz adı geçmemekle birlikte II. Şervîn'in bu mücadelelerde Sâ mânîlerin yanında yer aldığını kabul edebiliriz. Çünkü Taberistân'da Sâ mânîlerin otoritesini kurmayı başaran Muhammed b. Harun, bir süre sonra isyan ederek bağımsız bir şekilde hareket etmeye başladığında (Taberî, X, 1387: 88-89; İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 526; Türkçe trc. VII, 1991: 430; Usta, 2013: 95-98) Sâ mânîler mezkûr isyanı bastırmak için Ebu'l-Abbâs'ı görevlendirdiler. Söz konusu Sâ mânî birliklerinin içinde yer alanlardan biri de Bâvendî Emîri II. Şervîn idi (Usta, 2013: 95-98).

Ebu'l-Abbâs'tan sonra Sâ mânîlerin Taberistân valisi olan Muhammed b. İbrahim es-Sûlûk'un kötü yönetimi bölgedeki halkın Zeydî lider Seyyid en-Nâsır'ın etrafında toplanmasına neden oldu (İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 628-629; Türkçe trc. VIII, 1991: 71-73; Usta, 2013: 105-107). Bunun yanı sıra Sâ mânî Emîri Ahmed b. İsmail (907-914) de 301 (914) yılında vefat edince (Taberî, X,

1387: 147) Bavendî Emîri II. Şervîn Seyyid en-Nâsır'a tabi olmak zorunda kaldı (Usta, 2013: 105-107; Özgüdenli, 2010: 322). Nitekim Sâmânî Emîri II. Nasr b. Ahmed (914-943) döneminde yaşanan iç çekişmelerden dolayı Seyyid en-Nâsır'ın Taberistân bölgesindeki hâkimiyet alanı daha da genişledi (Usta, 2013: 117).

Zeydî lider Seyyid en-Nâsır'ın Şaban 304 (Ocak-Şubat 917) yılında vefat etmesi ile birlikte çocuklarının muhalefetine rağmen yerine Hasan b. el-Kasım geçti (İbnü'l-Esîr, VI, 1997: 650; Türkçe trc. VIII, 1991: 91; Usta, 2013: 116-118; Özgüdenli, 2010: 322). Ebu'l-Hüseyin ve kardeşi Ebu'l-Kasım, 310 (923) yılında Hasan b. el-Kâsım'ın liderliğini kabul etmeyerek isyan ettiklerinde Bâvendî Emîri II. Şervîn Hasan b. Kasım'ın yanında yer alarak Hasan b. el-Kâsım ile birlikte Deylemî komutanlardan Mâkân b. Kâkî ile ittifak kurdular (Usta, 2013: 122). II. Şervîn'i son olarak 318 (930) yılında Horasan'ı ele geçirmek için harekete geçen Mâkân b. Kâkî'nin ordusunun içinde görmekteyiz (Madelung, 1984: 748.).

II. Şervîn'in vefatından sonra Bâvendî emîri olan oğlu II. Şehriyâr b. Şervîn döneminde Ziyârîlerin ve Büveyhîlerin gücü artmaya başladı (İbnü'l-Esîr, VII, 1997: 5-11; Türkçe trc. VIII, 1991: 220-227; Gaffârî, t.y.: 176). Bu bağlamda Bâvendîler gerek Büveyhîler (özellikle Ebû Ali Rüküddevle el-Hasan döneminde (943-976)) ve gerekse de Ziyârîler ile evlilikler yoluyla akrabalık kurdular (İbn İsfendiyâr, 2002: 326; Gaffârî, t.y.: 176). Şervîn'in kız kardeşi 331 (943) yılında Veşmgîr b. Ziyâr ile (Gaffârî, t.y.: 176; Madelung, 1984: 748), Büveyhî emîrlerinden Fahrüddevle b. Rüküddevle ise Şervîn b. Merzubân b. Rüstem'in kızı (veya Şehriyâr'ın kızı) ile evlendi (Gaffârî, t.y.: 176; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a)¹². Taberistân Rebiyülevvel 336 (Eylül-Ekim 947) yılında Büveyhî Rüküddevle tarafından ele geçirildi (Taberî, XI, 1387: 366; İbnü'l-Esîr, VII, 1997: 180; Türkçe trc. VIII, 1991: 408; Madelung, 1975: 217; Aynı mlf., 1984: 748; Merçil, 1992: 214). Ancak 341 (952-953) (İbnü'l-Esîr, VII, 1997: 200; Türkçe trc. VIII, 1991: 429-430), 342 (953-954) (İbnü'l-Esîr, VII, 1997: 205; Türkçe trc. VIII, 1991: 435) ve 351 (962-963) (İbnü'l-Esîr, VII, 1997: 239; Türkçe trc. VIII, 1991: 467) yıllarında Rüküddevle'nin, Merdâvîc b. Ziyâr'ın kardeşi Veşmgîr b. Ziyâr ile yaşadığı sorunlardan dolayı yeniden Taberistân'ı ele geçirmesinden anlaşıldığına göre bölgede Büveyhîler adına tam anlamıyla sükûnet tesis edilememiştir.

Ancak II. Şehriyâr henüz hayatta iken Kûhistân, Fîrîm ve Şehriyârkûh'ta naiblik yapan oğlu Rüstem b. Şehriyâr'ın 353 (964) ve 369 (979) yılları arasında Fîrîm'de bastırıldığı sikkeler, Büveyhîlerin yüksek hâkimiyetini kabul

¹² Merçil (1992: 214), el-Merzubân b. Rüstem'in kız kardeşinin Fahrüddevle ile evlendiğini ifade etmektedir.

ettiğini ve bölgede diğer aile fertlerinden bağımsız hareket ettiğini göstermektedir (Madelung, 1975: 217)¹³. Diğer taraftan el-Cibâl bölgesinde de Dârâ b. Rüstem'in (355-358/966-969) hâkimiyeti söz konusu idi. Dârâ b. Rüstem de 968 yılında Fîrîm'de kendi adına sikkeler darp etti (Merçil, 1992: 214)¹⁴. Bu cümleden Münecimbaşı'nın (Münecimbaşı, nr. 2102, vr. 273a) verdiği 354 (965) yılında II. Şehriyâr b. Şervîn'in öldüğüne dair bilgiyi doğru kabul edecek olursak II. Şehriyâr'ın henüz hayatta iken ülkesini aile fertleri arasında taksim ederek emîrliği bıraktığını ifade edebiliriz. Nitekim Rüstem b. Şehriyâr'ın baskılarından dolayı Sâmânîlere sığınmak zorunda kalan II. Şehriyâr'ı 357 (968) yılında Taberistân'ı ele geçirmek için gönderilen Cürçân'daki ordu içinde görmekteyiz (Madelung, 1975: 217; Merçil, 1992: 214). Mehrâbâdî (1384: 192), II. Şehriyâr'ın emîrliğinin 317-354 (929/930-965) yılları arasında kapsadığını ve 37 yıl sürdüğünü ifade etmektedir. Bu bilgiler bir araya getirildiğinde tam olarak tespit edilmese de II. Şehriyâr'ın 357 (968) yılında veya bundan sonra vefat ettiği sonucuna varmak mümkündür. II. Şehriyâr'dan sonra Bâvendî tahtına Dârâ b. Rüstem'in geçtiği kabul edilse de bunu, babasının sağlığında emîrliğin kontrolünü ele geçirdiği yönünde yorumlamak mümkündür. Nitekim emîrliğin idaresinin Dârâ'dan sonra oğlu III. Şehriyâr'a geçtiği (Mehrâbâdî, 1384: 192-193) yönünde verilen bilgiler de bunu teyit etmektedir.

Dârâ'dan sonra Bâvendî tahtına oturan oğlu III. Şehriyâr b. Dârâ (358-396/969-1006) Ziyârîlerden Kâbûs b. Veşmgir ile muasır olup (İbn İsfendi-yâr, 2002: 331)¹⁵ Büveyhîlere tabi idi (Gaffârî, t.y.: 176; Madelung, 1984: 748). Fîrîm şehrinde 371 (981) tarihinde el-Merzubân b. Şervîn adına üzerinde Büveyhî emîri Fahrüddevlé'nin adının yer aldığı bir sikke darp etmesi de buna işaret etmektedir (Madelung, 1975: 217; Yıldız, 1987: 469). el-Merzubân adına sikkelerin darp edilmesi III. Şehriyâr'ın zaman zaman el-Merzubân'ın müdahalesi ile karşı karşıya kaldığına delalet etmektedir. Söz konusu bu girişimden dolayı III. Şehriyâr, Ziyârî Emîri Kâbûs ile ittifak kurmakta zorunda kalmıştı. Bu durum da III. Şehriyâr b. Dârâ döneminde Fîrîm'de aynı zamanda el-Merzubân adına sikkelerin darp edilmesine de açıklık getirmektedir (Madelung, 1975: 217)¹⁶. Büveyhî Emîri Fahrüddevlé'nin Receb 387 (Temmuz-Ağustos 997) tarihinde vefatıyla birlikte Taberistân toprakları

¹³ Nitekim 353 (964), 355 (965-966), 360 (970), 361 (971-972), 365 (975-976) yıllarında Fîrîm'de darp edilen sikkelerde Abbâsî halifesi el-Mutî, Büveyhî Emîri Rüküddevlé ve Rüstem b. Şervîn'in adı yer almaktaydı. Ayrıca 367 (977-978), 369 (979-980) yıllarında Fîrîm'de basılan sikkelerde de Abbâsî Halifesi et-Taî, Büveyhî Emîri Aduddevlé ve Bâvendî Emîri Rüstem b. Şervîn'in adları bulunuyordu (Miles, 1971: 445-450).

¹⁴ Dârâ'nın Rüstem'in veya II. Şehriyâr'ın oğlu olduğuna dair verilen bilgilerde de farklılıklar göze çarpmaktadır (Mehrâbâdî, 1384: 192).

¹⁵ Münecimbaşı (nr. 2102 vr. 273a) Şehriyâr b. Dârâ'nın hâkimiyetinin otuz beş yıl sürdüğünü kaydetmektedir.

¹⁶ 376 (986-987) yılında Fîrîm'de Abbâsî Halifesi et-Taî, Büveyhî Emîri Fahrüddevlé ve Şehriyâr b. Dârâ adına sikkeler darp edildi (Miles, 1971: 451).

üzerine Kâbus b. Veşmgir'in baskısı artmaya başladı. Ancak bir süre sonra Bâvendîlerin darp ettikleri sikkelerde Büveyhî Emîrlерinin adlarını zikretmeleri Kâbus'un etkisinin çok kısa sürdüğünü ortaya koymaktadır (Sibt İbnü'l-Cevzî, XVIII, 2013: 93-94; Miles, 1971: 445-452).

Kâbus'un Bâvendîlere karşı tutumunun zaman zaman değiştiğine de şahit olunmaktaydı. Nitekim III. Şehriyâr, aile fertlerinden Şehriyârkûh valisi Rüstem b. el-Merzûbân'ın müdahalesi karşısında Nişâbur'da bulunan Kâbus'a sığınarak kendisini kurtarabildi. Ayrıca Kâbus, III. Şehriyâr'a yardım etmek suretiyle Rüstem b. el-Merzûbân'a saldırarak onu mağlup edip esir olarak ele geçirmeyi de başardı (İbn İsfendiyâr, 2002: 331; Gaffârî, t.y.: 177; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a). Ancak müteakip yıllarda Kâbus ile III. Şehriyâr arasında devam eden olumlu münasebetler sonra erdi. Bu cümleden Bâvendî topraklarına karşı yeniden saldırılara geçen Kâbus, III. Şehriyâr'ı esir olarak ele geçirdi (Mar'aşî, 1346: 96; Frye, 1986: 1110) ve ardından da öldürdü (396/1006) (Merçil, 1992: 214)¹⁷. Bâvendî ailesinin diğer mümesili Rüstem b. el-Merzûbân ise serbest bırakıldı ve Selçukluların gelişine kadar da Bâvendîler bölgede önemli bir varlık gösteremediler (İbn İsfendiyâr, 2002: 331).

İbnü'l-Esîr 418 (1027-1028) yılı olaylarını anlatırken Kâkûye Emîri Alâüddevle ile ispehbedin taraftarları arasında birtakım olayların meydana geldiğini kaydetmektedir (İbnü'l-Esîr, VII, 1997: 698; Türkçe trc. IX, 1991: 277; Gaffârî, t.y.: 177). İbnü'l-Esîr'in isim vermeden anlattığı bu olaylarda adı geçen ispehbedin Müneccimbâşı'nın kaydına göre III. Şehriyâr'dan sonra Bâvendî tahtına oturan oğlu (III.) Rüstem b. Şehriyâr idi (Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a; Merçil, 1992: 214). İbnü'l-Esîr ispehbedin Alâüddevle ile giriştiği bu savaşlar neticesinde mağlup olduğunu, bunun sonucunda iki oğlu ve veziri ile birlikte esir düştüğünü ve Receb 419 (Temmuz-Ağustos 1028) yılındaki ölümüne kadar da Alâüddevle'nin elinde esir olarak bulunduğunu ifade etmektedir (İbnü'l-Esîr, VII, 1997: 699; Türkçe trc. IX, 1991: 277-278; Gaffârî, t.y.: 177; Yıldız, 1987: 470). İbnü'l-Esîr'in aksine Müneccimbâşı ise esir düşen ispehbedin 418 (1027) yılında serbest bırakıldığını ve döndükten kısa bir süre sonra 419 (1028) yılında vefat ettiğini kaydetmektedir (Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a; Merçil, 1992: 214). Her iki ifadeden de ispehbedin esir düştüğü ve 419 (1028) yılında öldüğü kesinlik kazanmaktadır. Bundan dolayı Müneccimbaşı, Keyûsiyye kolunun hâkimiyetinin 419 (1028) yılında son bulduğunu kabul etmektedir (Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a).

¹⁷ Şehriyâr b. Dârâ'nın 390 (1000) (Madelung, 1984: 748) ve 416 (1025-1026) (Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a) yıllarında öldüğüne dair kayıtlar da bulunmaktadır.

İbn İsfendiyâr'ın III. Şehriyâr'dan sonra Bâvendî tahtına oğlu Surhâb'ın geçtiğine yönelik kaydı, III. Şehriyâr'ın Alâüddevle tarafından esir edilen çocuklarının serbest bırakıldığına veya III. Şehriyâr'ın esir edilen çocuklarının dışında bir erkek evladının varlığına işaret etmektedir. III. Şehriyâr'dan sonra Bâvendî tahtına oturan Surhâb b. Şehriyâr, Menuçehr b. Kâbûs ile yaptığı mücadelelerde topraklarını kaybetti ve ne zaman öldüğü bilinmemekle birlikte vefatından sonra yerine oğlu Kârin b. Surhâb'ın emîrlik görevine geçtiğini takip etmek mümkündür. Kârin de İbn İsfendiyâr'ın ifadesine göre 466 (1073-1074) veya 486 (1093-1094) yılında vefatına kadar bu görevi ifa etmiştir (İbn İsfendiyâr, 2002: 331). Ayrıca Kârin'in vefatından sonra da yerine oğlu Hüsâmüddevle Şehriyâr geçmiş (Madelung, 1984: 748) ve bu değişim de Bâvendîlerin İspehbediyye kolunun başlangıcını teşkil etmiştir.

Şüphesiz ilmî ve kültürel açıdan ispehbediyye kolunun en mümtaz şahsiyetlerinden biri el-Merzubân b. Rüstem (II. Rüstem) b. Şervîn olup Beydebâ'nın *Kelile ve Dimne*'sine benzer insan, yabani hayvanlar, kuşlar gibi varlıkların dilinden içinde nasihatlerin yer aldığı "*Merzubânnâme*" adlı bir eser kaleme almıştır (İbn İsfendiyâr, 2002: 148; Merçil, 1992: 214).

1.2.İspehbediyye Kolu (اسپهبدیة) (466-606/1074-1210)

Bâvendîlerin İspehbediyye kolunun başlangıcını 466 (1074) yılına kadar götürmek mümkündür. Yaklaşık bir buçuk asır varlıklarını devam ettiren İspehbediyye kolu 606 (1210) tarihinde son bulmuştur. Bilinen ilk emîrleri de Hüsâmüddevle Şehriyâr b. Kârin b. Surhâb b. Şehriyâr b. Dârâ (466-503/1074-1110) olup, merkezleri de Taberistân'da bulunan Sârî şehri idi. Babası Kârin ve dedesi Surhâb, Büveyhîlerin baskılarından kaçmak suretiyle yaşamlarını sürdürebilmişlerdi. Surhâb yaşamını yitirdikten sonra Büveyhîler ile mücadeleye devam eden oğlu Kârin de bazı başarılar elde ederek adları zikredilmeyen birtakım kalelerin yönetimini de ele geçirebilmişti. Söz konusu kaleleri düşmanlarına karşı askerî bir üs olarak kullanmaya başlayan Kârin, 456 (1063-1064) yılında vefat edene kadar bu şekilde hareket etti. Ondandır bayrağı devralan oğlu Şehriyâr babasına ait bütün toprakları 466 (1074) yılında ele geçirerek ispehbediyye kolunu kurmaya muvaffak oldu (Hândmîr, II, 1333: 419; Gaffârî, t.y.: 177; Münecimbaşı, nr. 2102, vr. 273a; Zambour, 1980: 286; Frye, 1986: 1110; Merçil, 1992: 214-215)¹⁸. Kûhistan ve çevresine hâkim olan Hüsâmüddevle Şehriyâr, söz konusu bölgenin idaresini Melikşah'ın (1072-1092) ölümüne kadar ona bağlı bir şekilde idaresinde bulundurdu (İbn İsfendiyâr, 2002: 333; Mar'aşî, 1346: 96; Merçil, 1992: 214). Bu dönemde Sârî şehrini ele geçirerek gücünü daha da arttıran

¹⁸ Taberistân ispehbediyye kolunun kuruluşuna kadar geçen zamanda Gaznelilerin ve Selçukluların hâkimiyet alanında bulunmaktaydı (İbnü'l-Esir, VIII, 1997: 18, 25; Türkçe trc. IX, 1991: 373, 379).

Hüsâmüddevle Şehriyâr, Melikşah'tan sonra yerine geçen oğlu Berkyâruk (1094-1104) döneminde de Selçuklulara bağlı olmakla birlikte Berkyâruk adına sikkeler de darp etti (Madelung, 1984: 749).

İsmailîler 483 (1090) yılında Alamut'u ele geçirerek Taberistân topraklarına doğru faaliyetlerini artırmaya başladıklarında (İbn İsfendiyâr, 2002: 334; Frye, 1986: 1110) Muhammed Tapar (1105-1118) 500 (1107) yılında Sungur el-Buhârî (Buharalı Emîr Sungur) adlı bir emirini beş bin kişilik bir ordu ile Alamut üzerine göndermeye karar verdi (İbn İsfendiyâr, 2002: 335-337; Mar'aşî, 1346: 96-98; Hândmîr, II, 1333: 419; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a; Özeydın, 1990: 86-87; Rençber, 2015: 30). Ayrıca Sultan, Hüsâmüddevle Şehriyâr b. Kârin'e gönderdiği mektupta bu orduya iltihak etmesini istedi ve yardım etmediği takdirde elinde bulunan bütün toprakları almakla tehdit etti. Söz konusu mektupta kullanılan hitaptan rahatsız olan Hüsâmüddevle Şehriyâr bu talebi geri çevirdi. Bunun üzerine Muhammed Tapar, Hüsâmüddevle Şehriyâr'ın hâkimiyetinde bulunan Taberistân üzerine, Sungur el-Buhârî komutasında bir ordu sevk etti (İbn İsfendiyâr, 2002: 335-337; Mar'aşî, 1346: 96-98; Hândmîr, II, 1333: 419; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a; Özeydın, 1990: 87; Merçil, 1992: 214)¹⁹.

Taraflar arasında yapılan savaşta Muhammed Tapar'ın gönderdiği birlikler siyah bayrak açarken, Hüsâmüddevle Şehriyâr'ın ordusu da beyaz bayrak açmıştı. Bu durum şüphesiz Sünnî İslam dünyasının temsilcisi olan Selçuklulara verilen bir mesaj idi. Zira siyah bayrak Abbâsîleri temsil ederken beyaz bayrak da Şîîleri sembolize etmekteydi. Savaştan galibiyet ile ayrılan Hüsâmüddevle Şehriyâr ele geçirdiği ganimeti ordusuna dağıttı. Ancak aradan çok zaman geçmeden Muhammed Tapar, Hüsâmüddevle Şehriyâr'a bir elçi göndererek anlaşma teklifinde bulundu ve Hüsâmüddevle'den oğullarından birini yanına göndermesini istedi. Muhtemelen Selçuklulara karşı koyabilecek gücü olmadığını gören Hüsâmüddevle de oğlu Alâüddevle Ali'yi Muhammed Tapar'ın sarayına göndererek barış teklifini kabul etti (İbn İsfendiyâr, 2002: 335-337; Mar'aşî, 1346: 96-98; Özeydın, 1990: 87). Muhammed Tapar, Hüsâmüddevle Şehriyâr'ın bu davranışından dolayı barışın nişanesi olarak kendisine gönderilen Alâüddevle Ali'yi geri gönderdi (İbn İsfendiyâr, 2002: 338; Özeydın, 1990: 88). Bunun yanı sıra kız kardeşini de Hüsâmüddevle Şehriyâr'ın oğlu Necmüddevle Kârin ile evlendi-

¹⁹ Bu yardım isteği Bâvendîlerin Büyük Selçuklu Devleti'nin vassalı olduğuna işaret etmekteydi. Nitekim Sârî şehrinde 499 (1105-1106) yılında darp edilen bir Bâvendî sikkesi üzerinde Abbâsî Halifesi el-Mustazhir, Büyük Selçuklu hükümdarı Muhammed Tapar ve Şehriyâr'ın adları yer almaktaydı. Ayrıca 500 (1106-1107), 501 (1107-1108) ve 504 (1110-1111) yıllarında darp edilen sikkelerde de aynı durumu görmek mümkündür (Miles, 1971: 453-455).

rerek akrabalık kurdu (Mar'aşî, 1346: 98; Merçil, 1992: 215; Özaydın, 1990: 88)²⁰.

Hüsâmüddevle Şehriyâr, hâkimiyet yıllarının sonlarına doğru oğlu Necmüddevle Kârin'in müdahalesi ile karşılaştı. Bu gelişme Hüsâmüddevle'nin çocukları Alâüddevle Ali ve kardeşi Necmüddevle Kârin arasında mücadelelerin ortaya çıkmasına neden oldu (İbn İsfendiyâr, 2002: 339-342; Mar'aşî, 1346: 99-100; Madelung, 1984: 749; Merçil, 1992: 215). Söz konusu çekişmelerden dolayı bulunduğu yeri terk eden Hüsâmüddevle Şehriyâr, önce Deylem'e sığındı ve ardından da Âmül'e giderek hanlar, pazarlar kurdu ve hayatının sonlarını ibadet ile geçirdi (İbn İsfendiyâr, 2002: 340). Müteakiben Hüsâmüddevle Şehriyâr, 503 (1110) yılında vefat etti ve yerine de oğlu Necmüddevle Kârin (503-511/1110-1117) geçti (Gaffârî, t.y.: 177; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a). Adil bir emîr olduğu için Hüsâmüddevle Şehriyâr vefat ettiğinde Alevîler, kadılar ve şeyhler onun için matem tuttular (İbn İsfendiyâr, 2002: 342; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a). Bâvendî emîri olan Necmüddevle Kârin, babasının aksine sert bir mizaca sahip olup babasına yakın bütün devlet adamlarını öldürmeye teşebbüs ettiği için emîrlere tarafından yalnız bırakıldı. Necmüddevle Kârin yedi yıllık emîrlik döneminin sonlarına doğru rahatsızlandığında, yerine oğlu Şemsülmülûk Rüstem'i veliaht olarak tayin etti. Nitekim oğlu için devlet adamlarından biat alan Necmüddevle Kârin 511 (1117) yılında Şehriyâr-kûh'ta vefat etti ve yerine de oğlu Şemsülmülûk Rüstem (511/1117-1118) geçti (İbn İsfendiyâr, 2002: 343; Gaffârî, t.y.:177; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274b).

Necmüddevle Kârin'in vefatını haber alan ve Sencer'in yanında bulunan kardeşi Alâüddevle Ali, Sultan Muhammed Tapar'dan Taberistan'a gitmek için izin istemesine rağmen bu esnada hasta olan sultandan olumsuz cevap aldı. Bunun yanı sıra Şemsülmülûk'ün diğer amcası Behrâm b. Şehriyâr da Bâvendî tahtını ele geçirmek amacıyla yeğenin üzerine yürümek için hazırlıklar yapmaktaydı. Söz konusu gelişme karşısında Şemsülmülûk, Bâkâlicâr'dan aldığı yardımla amcası Behrâm'ı ele geçirerek Sârî'ye getirtti (İbn İsfendiyâr, 2002: 344). Diğer taraftan hazırladığı başka bir orduyu da Alâüddevle Ali'nin üzerine göndermeyi tasarladı. Ayrıca bir elçisini de İsfahan'da bulunan Muhammed Tapar'a göndererek amcası Alâüddevle Ali'yi sultana şikâyet etti. Gelişmeler karşısında sultan öncelikle Alâüddevle Ali'yi huzuruna çağırarak durumu kendisine bildirdi, diğer taraftan da Şemsülmülûk Rüstem'i de huzuruna davet ederek iki taraf arasında hüküm vermek istedi. Ancak Şemsülmülûk Rüstem olumsuz cevap verince, sultan

²⁰ Müneccimbaşı ise Necmüddevle Kârin'in Muhammed Tapar'ın kızı ile evlendiğini ifade etmektedir (Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 273a).

da Alâüddevele Ali'yi Isfahan'dan Taberistân üzerine gönderdi (İbn İsfendiyâr, 2002: 345).

Bu şekilde durumun ciddiyetini idrak eden Şemsülmülûk Rüstem Isfahan'a gitmeye karar verdi. Ancak Alâüddevele Ali, Şemsülmülûk Rüstem'den erken davranarak daha önce sultanın huzuruna çıktı. Şemsülmülûk Rüstem, sultanın huzuruna çıkmasına rağmen Taberistân'ı kendisine tabi kılmak isteyen Muhammed Tapar, Şemsülmülûk Rüstem'in annesi olan kız kardeşinin buna imkân vermeyeceğini düşünerek Alâüddevele Ali ile ittifak yaparak Şemsülmülûk Rüstem'i zehirletti (İbn İsfendiyâr, 2002: 346; Frye, 1986: 1110)²¹. Şemsülmülûk'ün ölümünden sonra Alâüddevele Ali'nin kardeşi Behrâm, Sârî'ye gelerek Bâvendî tahtına oturdu ve Şemsülmülûk Rüstem'in oğlu Ferâmürz ile mücadeleye koyuldu (İbn İsfendiyâr, 2002: 346-360; Mar'aşî, 1346: 103-104)²². Bu sırada Mahmud b. Muhammed b. Tapar, Alâüddevele Ali'yi sabık Bâvendî Emîri Necmüddevele b. Kârin'in eşi olan halası ile evlendirerek serbest bıraktı (Madelung, 1984: 749). Bunun üzerine Şehriyârkuh'ta bulunan ordular da Alâüddevele Ali'ye (511-534/1118-1140) biat ederek ona tabi oldular (İbn İsfendiyâr, 2002: 346; Gaffârî, t.y.: 177; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274b; Miles, 1971: 456-457; Merçil, 1992: 215).

Özellikle Alâüddevele Ali döneminde Bâvendî toprakları Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in kontrolü altına girdi. Nitekim Muhammed Tapar'ın vefatından sonra yerine geçen oğlu Mahmud'a karşı harekete geçen Sencer 513 (1119) yılında Save'de yeğenine karşı yaptığı savaşı kazandı ve ülkenin batı tarafını Mahmud'a verirken kendisi de Taberistân'ın da dâhil olduğu doğu topraklarına hâkim oldu (Bundarî, 1999: 128; Ahmed b. Mahmud, 2011: 198-199; Köymen, 1991: 11; Kayhan, 2001: 41-46). Ancak Sencer'in hâkimiyeti altında bulunan Bâvendî topraklarına zaman zaman Irak Selçuklu Devleti hükümdarları da gelmekteydiler. Bu cümleden Irak Selçuklu hükümdarı Mesud, daha sonraları Taberistân'a geldiğinde Bâvendî Emîri Alâüddevele Ali tarafından karşılanmış ve hediyeler ile uğurlanmıştı (İbn İsfendiyâr, 2002: 364).

²¹ Bundan farklı olarak Müneccimbaşı'ya (nr. 2102, 274b) göre; Şemsülmülûk Rüstem 512 (1118-1119) yılında annesi olan Muhammed Tapar'ın kızı tarafından zehirletildi ve Alâüddevele Ali de yeğenine karşı Mahmud b. Muhammed Tapar'dan destek alarak mücadeleye koyuldu.

²² İmâdüddevele Ferâmürz'ün Mâzenderân'da (Taberistân) bir sarayı vardı. Nitekim Gazneli III. Mesud 508 (1114) yılında vefat ettiğinde, İmâdî-i Gazneli adlı İranlı şair de Gazneli sarayını terk ederek Mâzenderân'a gelmiş ve Bâvendîlerden İmâdüddevele Ferâmürz'e intisap etmişti. 530 (1135) yılında İmâdüddevele Ferâmürz'ün vefatına kadar da burada kalmış ardından da Irak'a giderek I. Tuğrul b. Muhammed'in hizmetine girmişti (Öztürk, 2000: 171). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Mâzenderân'da (Taberistân) Bâvendî aile bireylerine ait ayrı saraylardan bahsetmek mümkündür. İmâdî'nin adı da Mazederân şahlarından İmâdüddevele Ferâmürz'den gelmektedir (Ravendî, I, 1999: 202).

Selçuklulara tabi olan Bâvendî Emîri Alâüddevle Ali, yapılacak bir sefere katılması yönünde Sultan Sencer tarafından yapılan çağrıya uymadı. Bu sebepten Alâüddevle Ali'nin toprakları Câvî ve Arguş el-Arguvânî adında iki komutanın emrinde gönderilen birliklerin saldırısına maruz kaldı (İbn İsfendiyâr, 2002: 365-366). Bunun yanı sıra Sencer, huzuruna çıkması için Alâüddevle Ali'yi sarayına davet ettiğinde olumsuz cevap alınca yeğeni Mesud'u Taberistân üzerine göndermek zorunda kalmıştı (İbn İsfendiyâr, 2002: 369-370). Bütün bu olumsuzluklara rağmen müteakip yıllarda Sultan Sencer, Karaca es-Saki ile yapacağı savaşta Alâüddevle'den yardım talebinde bulunduğu, o da oğlu Şâh Gâzî Rüstem'in başında bulunduğu birlikleri göndermek suretiyle ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini sağladı (İbn İsfendiyâr, 2002: 372)²³. Bunun sonucu olarak Sencer ve Mesud arasında Dinever yakınlarında 526 (1132) yılında gerçekleşen savaşta da Alâüddevle Ali, oğlu Şah Gazî'yi Sencer'in saflarında savaşmak için sevk etmişti (Madelung, 1984: 749; Köymen, 1991: 196; Merçil, 1992: 215).

Diğer yandan Bâvendîler bazen de Irak Selçuklu tahtında meydana gelen çekişmeler sonucunda taht müddeileri için bir sığınak vazifesi de görmekteydi. Nitekim Recep 527 (Mayıs-Haziran 1133) tarihinde Irak Selçuklu tahtında meydana gelen mücadelede mağlup olan Tuğrul, Taberistân'a gitti ve Alâüddevle Ali tarafından karşılanarak kendisine ikramlarda bulunuldu. Kış mevsimini burada geçiren Tuğrul daha sonra Hemedân'a döndü (Bundârî, 1999: 158; Hüseyinî, 1999: 73; Köymen, 1991: 239-241).

Yukarıda kaydettiğimiz gibi Sencer'in halası Bâvendî Emîri Alâüddevle Ali ile evlenmişti. Hayratları, züht ve takvası ile ünlediğinden de Zâhîde Hâtûn olarak isimlendirilen Selçuklu hatunu Sencer'in yanına İsfahan'a geldiğinde hastalandı ve bir süre sonra vefat etti. Onun vefatından sonra Sencer, Mahmud el-Kâşânî'yi bir ordu ile Taberistân'a göndererek Selçuklu hatununa ait mirasın iadesini istedi. Nitekim yapılan görüşmeler neticesinde Selçuklu prensesinin Şehriyârkûh'ta bulunan mülkleri satılmak suretiyle elde edilen yüz bin dinarlık bir meblağ Sultan Sencer'e gönderilmişti (İbn İsfendiyâr, 2002: 375-376; Madelung, 1984: 749)²⁴.

Alâüddevle Ali Münecimbaşı'na göre; adaletli bir şekilde hükümdarlık yaptıktan sonra 533 (1138-1139) yılında 80 yaşında vefat etti ve hükümdarlığı yirmi bir yıl sürdü (Münecimbaşı, nr. 2102, vr. 274b). Bunun yanı sıra 536 (1142) yılında Bâvendîlerin Harezmi'de bulunan Atsız ile münasebetlerinin başlamasından kısa bir süre sonra Alâüddevle Ali'nin Sârî'de öldüğü

²³ Alâüddevle Ali'nin Sencer'e tabi olduğunu ve onun adına sikkeler darp ettiğini görmekteyiz (Miles, 1971: 457-458).

²⁴ Ahmed b. Mahmud, (2001: 202) Nihavend, Irak, Semerkand, Horasan, Taberistân, Kirman, Sicistan, İsfahan, Hemedan, Rey, Azerbaycan, Ermeniye, Arran, Bağdat, Musul, Diyarbekir, Rebia, Suriye, Mekke, Medine ve Yemen'de Sencer adına hutbe okunup, sikke darp edildiğini ifade etmektedir (536/1141).

de söylenmektedir (Madelung, 1984: 750; Merçil, 1992: 215). Bu bilgilerden Alâüddeve Ali'nin 533 (1138-1139) ve 536 (1141) yılları arasında vefat ettiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu veriler ışığında Sencer 535 (1140) yılında Karluk Türklerinin çıkardığı sorunlardan dolayı Maverâünnehir'e doğru hareket ettiğinde yüz bin kişilik ordusunun içinde adı verilmemekle birlikte Mâzenderân Emîrinin bulunduğu da kaydedilmektedir (İbnü'l-Esîr, IX, 1997: 118; Türkçe trc. XI, 1991: 83; Köymen, 1991: 327). Dolayısıyla söz konusu Bâvendî Emîrinin Alâüddeve Ali olduğunu kabul etmek mümkündür.

Alâüddeve Ali'nin vefatından sonra henüz babasının sağlığında emîrliğin işlerini yönlendirmek suretiyle babasının üzerinde baskılarını artıran Nâsîrüddevle Şahinşâh Gâzî Rüstem (I. Şâh Gâzî Rüstem) b. Ali (534-560/1140-1165) emîr oldu (İbn İsfendiyâr, 2002: 381; Gaffârî, t.y.: 178; Miles, 1971: 458). I. Şâh Gâzî Rüstem ile birlikte Bâvendîler güçlerinin doruğuna ulaştılar. Ancak çok geçmeden I. Şâh Gâzî daha önce Sultan Sencer'e sığınan kardeşi Tâcûlmülûk Merdâvîc'in muhalefeti ile karşılaştı (İbn İsfendiyâr, 2002: 382). Öncelikle kardeşi Tacûlmülûk Merdâvîc b. Ali ile mücadeleye koyulan I. Şâh Gâzî, diğer taraftan da Selçuklu hükümdarı Sencer ile dostane ilişkiler kurarak oğlu Kerdebâzû'yu bin adamıyla birlikte Selçuklu sarayına rehine olarak gönderdi (İbn İsfendiyâr, 2002: 386; Madelung, 1984: 750). Ancak Merv'e giden Kerdebâzû 537 (1143) yılında hamamda bir İsmailî daî tarafından öldürüldü (İbn İsfendiyâr, 2002: 387; Madelung, 1984: 750; Özaydın, 1989: 337; Merçil, 1992: 215). Bundan dolayı I. Şâh Gâzî bir taraftan Sencer'i mühlidlik ile itham ederken diğer taraftan da İsmailîler ile mücadeleye koyuldu (İbn İsfendiyâr, 2002: 388).

Sencer'in 548 (1153) yılında Oğuzlara karşı yaptığı savaşta mağlup olmasından sonra adamlarından birçoğu kaçarak I. Şâh Gâzî'ye iltica ettiler. Daha sonradan Sencer'in kardeşinin oğlu Süleymanşah (b. Muhammed Tapar) da Esterâbâd'a gelerek I. Şâh Gâzî'nin kardeşi Tâcûmülûk'e sığınmıştı (İbn İsfendiyâr, 2002: 390; Ayan, 2007: 46)²⁵. Söz konusu bu yardımlardan dolayı Süleymanşah Rey ve hududunu I. Şâh Gâzî'ye verdi (İbn İsfendiyâr, 2002: 391; Madelung, 1984: 750)²⁶. Ancak bu sırada Horasan'da Karahanlı Mahmud'un hükümdarlık iddiası ile ortaya çıkması ve akabinde de Mü'eyyed Ayaba'nın²⁷ Şâh Gâzî'nin topraklarına yönelik saldırılara geçmesi

²⁵ Esterâbâd Selçuklu hâkimiyetinde bulunurken XII. yüzyılda Bâvendî emîri I. Şâh Gâzî ile birlikte Bâvendîlerin kontrolü altına girdi. Bâvendî idaresinde Esterâbâd'da Şâfîiler ve Şîîler arasında çıkan olayları yatıştırmış ve görevine son verilen bir Şâfîî kadıyı da yeniden görevine iade etmişti (Yazıcı, 1995: 437).

²⁶ Süleymanşah'ın bundan sonra bölgede tutunamadığını Horasan taraflarına doğru ilerlediği ve ardından da 551 (1156) yılında Bağdat'a gitmek zorunda kaldı (Ravendî, 1999: 254-255; Mirhând, 2015: 227-228).

²⁷ Sultan Sencer'in adamlarından biri olup 548 (1153) yılında Sencer'in Oğuzlar tarafından esir alınmasından sonra Nişabur taraflarına gitmiş, Sencer'in esaretten kurtulması ile birlikte 551 (1156-1157) yılında Nişabur'a vali olarak tayin edilmiştir. Kısa sürede yıldızı parlayan Mü'eyyed Ayaba Sencer'in diğer emîrlerinin hasedini çekmiştir. Sencer'den sonra Karahanlı Muhammed Han'ın oğlu ve Sencer'in yeğeni olan Mahmud Han ile birlikte hareket ederek Oğuzlar ile mü-

ile birlikte I. Şâh Gâzî ele geçirdiği toprakları terk ederek Taberistan'a dönmek zorunda kaldı (Madelung, 1984: 750). Sencer 551 (1156) yılında Merv'e dönünce, I. Şâh Gâzî oğlu Kerdebâzû'yu öldüren İsmailîleri cezalandırmak amacıyla 552 (1157) yılında İsmailîlerin elinde bulunan Alamut üzerine bir sefer düzenlemeye karar verdi. Bu amaçla büyük bir ordu hazırlayan I. Şâh Gâzî, nereye sefer yapacağını yanındakilere de söylemeyerek dar yerlerden Alamut üzerine yürüdü. Alamut'a gerçekleştirdiği saldırı sonucunda çok sayıda ganimet ve esir elde ederek İsmailîlerin hâkim oldukları şehirleri tahrip ettikten sonra salimen geri döndü (İbnü'l-Esîr, IX, 1997: 242; Türkçe trc. XI, 1991: 189; Gaffârî, t.y.: 178; Madelung, 1984: 750; Özaydın, 1989: 337; Merçil, 1992: 215).

Sencer'in memluklerinden olan Mü'eyyed Ayaba'nın Horasan'da gücünü giderek artırması Emîr Aytâk (Înâk/Îtâh/Eytâh) başta olmak üzere birçok kişinin kiskançlığını celp etmişti. Bu sebepten Mü'eyyed Ayaba'dan ayrılan Emîr Aytâk, Bâvendî Emîri I. Şâh Gâzî ile birlikte bazen Hârezmşâh'a tabi olurken bazen de Mü'eyyed Ayaba'ya itaat ediyormuş izlenimi veriyordu. Emîr Aytâk Taberistân'da (Mâzenderân) on bin kişilik bir ordu hazırladı ve daha sonra Mü'eyyed' Ayaba'ya muhalif olanların katılımı ile bu ordunun sayısı daha da arttı. Ancak hazırladığı bu büyük orduya rağmen Mü'eyyed Ayaba'nın önünde duramayarak Taberistân'a (Mâzenderân) çekildi. Taberistân'a (Mâzenderân) ulaştığında I. Şâh Gâzî'nin rekabet halinde olduğu kardeşi Ali'yi mağlup ederek öldürdü ve başını da I. Şâh Gâzî'ye götürdü. Emîr Aytâk'ın bu hareketi karşısında I. Şâh Gâzî'nin tepki göstermemesi kardeşinin öldürülmesini istediği anlamına geliyordu. Emîr Aytâk daha sonra Safer 553 (Mart 1158) yılında Mahmud ve Mü'eyyed Ayaba karşısında yenilerek Taberistân'a (Mâzenderân) çekildiğinde, I. Şâh Gâzî, Mahmud ve Mü'eyyed Ayaba'ya barış teklifinde bulundu. Barış teklifinin kabul edilmesinin ardından I. Şâh Gâzî çok miktarda mal ve hediye gönderirken, Emîr Aytâk da oğlunu rehine olarak takdim etti. Böylece Mahmud ve Mü'eyyed Ayaba, Taberistân (Mâzenderân) üzerine yürümekten vazgeçtiler (İbnü'l-Esîr, IX, 1997: 243-244; Türkçe trc. XI, 1991: 189-190; Köymen, 1991: 471-472; Sümer, 2006: 479-480).

Emîr Aytâk'ın Taberistân'da (Mâzenderân) bulunması, Bâvendî Emîri I. Şâh Gâzî ile yakın ilişkiler içinde olması, Bâvendîlerin zaman zaman Oğuzlar ile karşı karşıya gelmelerine neden oluyordu. Bu cümleden 555 (1160) yılında Emîr Aytâk üzerine yürümek isteyen Oğuz beylerinden Yağmur Hân, Oğuzlarla yakınlaşarak onlardan bir ordu topladı. Gelişmeler karşı-

---

cadeleye koyulmuştur. Bu mücadeleler esnasında Mahmud Han 555 (1160) Mü'eyyed Ayaba'ya Tus ve Nişabur gibi şehirlerin yönetimini vererek mükâfatlandırdı. Daha geniş bilgi için bkz. Sümer, 2006: 479-480.

sında Emîr Aytâk da müttefiki I. Şâh Gâzî'den aldığı yardım ile beş kez üst üste Oğuz ve el-Baraziyye Türklerini mağlup etti. Savaş esnasında I. Şâh Gâzî ordunun merkezinde yer alırken Emîr Aytâk da ordunun sağ cenahının başında yer alıyordu. I. Şâh Gâzî'nin başında yer aldığı merkez kuvvetlerine karşı başarılı olamayan Emîr Yağmur, sağ cenahta savaşan Emîr Aytâk üzerine saldırılarını yoğunlaştırarak I. Şâh Gâzî'nin ordusunun mağlup olmasını sağladı ve askerlerinin büyük bir kısmını kaybeden I. Şâh Gâzî, Sârî'ye çekilmek zorunda kaldı. Bu savaş sonucunda tüccarların savaş meydanında yedi bin kişiyi kefenleyerek gömdükleri söylenmektedir (İbnü'l-Esîr, IX, 1997: 274-275; Türkçe trc. XI, 1991: 215-216; Gaffârî, t.y.: 178; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274b; Madelung, 1984: 750).

Nişabur hâkimi Mü'eyyed Ayaba 557 (1162) yılında Karahanlı ailesinden olan Mahmud Han'ı tevkif ederek gözlerine mil çaktı ve daha güçlü bir şekilde ortaya çıktı. Kendi adına hutbeye okutmaya başladı ve ardından da Kûmis'i ele geçirdi (Sümer, 2006: 480). I. Şâh Gâzî 558 (1162-1163) yılında Nişabur hâkimi Mü'eyyed Ayaba'nın Kûmis'te bulunan naibi Tunkuz (Deniz) ile anlaşmazlık yaşadı. İhtilafın ne olduğu belirtilmese de Zilhicce 558 (Ekim-Kasım 1163) tarihinde taraflar ordularını hazırlayarak karşı karşıya geldiklerinde Bâvendî askerleri mağlup oldular ve çok sayıda kayıp vererek geri çekildiler (İbnü'l-Esîr, IX, 1997: 301-300; Türkçe trc. XI, 1991: 239). Kumis ve Bistâm'ın Tunguz (Deniz) tarafından alınmasından sonra I. Şâh Gâzî, 559 (1164) yılında Sâbıkuddin el-Kazvinî komutasında bir ordu hazırlayarak Damgân üzerine gönderdi. Bu sırada Bâvendî ordusunun gelişinden haberi olan Tunguz (Deniz) ve askerleri ani bir baskına uğrayarak dağıldılar ve Mü'eyyed Ayaba'nın yanına gittiler. Bâvendî askerleri ise ele geçirdikleri yerlerde yağmalarda bulundular (İbnü'l-Esîr, IX, 1997: 317; Türkçe trc. XI, 1991: 253-254; Sümer, 2006: 480). Ayrıca bu galibiyet ile birlikte Kûmis'in idaresi de Bâvendîlerin elinde geçmiş oldu (Sümer, 2006: 480). Bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere Bâvendî Emîri I. Şâh Gâzî Horasan'daki gelişmeleri yakından takip ettiği gibi, elinde bulunan topraklar da zaman zaman Horasan'a hâkim olan güçlerin iç çekişmelerinden dolayı saldırılara maruz kalmaktaydı.

İbn İsfendiyâr (2002: 405; Gaffârî, t.y.: 178; Kafesoğlu, 1992: 85) 17 Nisan'da 558 (1163) yılında, İbnü'l-Esîr ise 8 Rebiyülevvel 560 (23 Ocak 1165) tarihinde I. Şâh Gâzî'nin vefat ettiğini ifade etmektedirler (İbnü'l-Esîr, IX, 1997: 320; Türkçe trc. XI, 1991, s. 256; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274b). Kumis ve Bistâm üzerinde yaşanan hâkimiyet mücadelesinde Şâh-ı Mâzen-derân olarak isimlendirilen I. Şâh Gâzî'nin 559 (1164) yılında Tunguz (Deniz) üzerine birlik göndermesi onun bu tarihten sonra vefat ettiğine delalet

etmektedir. İbn İsfendiyâr, vefat ettikten sonra Sârî'de defnedilen I. Şâh Gâzî'nin ardında büyük miktarda mal ve hayrat bıraktığını ve Taberistân'ın kuruluşundan kendi dönemine kadar böyle bir gelişmeye ve yapılaşmaya tanıklık etmediğini kaydetmektedir (İbn İsfendiyâr, 2002: 405). Ayrıca ilim adamlarını himaye eden I. Şâh Gâzî için Reşidüddin Vatvât kaside yazmıştı (İbn İsfendiyâr, 2002: 118-119; Örs, 2012: 573-574). İbnü'l-Esîr, I. Şâh Gâzî'yi Şiî sempatizanı olarak tasvir etmesine rağmen 554 (1159-1160) yılında Esterâbâd'da Şafîiler ve Şiîler arasında meydana gelen olaylarda birçok Şafîî'nin öldürülmesinden dolayı, onun bu yaşananlardan hüznülenmesi ve Şiîler için gönderdiği tahsisatı kesmesi, inanç noktasında mutedil olduğuna işaret etmektedir (İbnü'l-Esîr, IX, 1997: 265; Türkçe trc. XI, 1991: 207-208).

I. Şâh Gâzî'nin vefatından sonra oğlu Alâüddeve Şerefülmülûk Hasan (560-568-569/1165-1173-1174) babasına ait bütün topraklarda hâkimiyetini tesis edene kadar babasının ölümünü gizledi (İbn İsfendiyâr, 2002: 405; Münecimbaşı, nr. 2102, vr. 274b)²⁸ ve ardından da devlet erkânının desteğini alarak emîr oldu (İbn İsfendiyâr, 2002: 405; İbnü'l-Esîr, IX, 1997: 320; Türkçe trc. XI, 1991: 256; Gaffârî, t.y.: 178; Merçil, 1992: 215). Kendisine rakip olarak gördüğü ve güvenmediği amcaları Hüsâmüddeve Şehriyâr ve Sâbıküddeve el-Kâzvinî dâhil olmak üzere babasına yakın adamların birçoğunu öldürdü (İbn İsfendiyâr, 2002: 405-409; Mar'aşî, 1346: 106-107). Alâüddeve Hasan döneminde Bâvendîlerin merkezi Sârî şehri Mü'eyyed Ayaba tarafından yağmalatıldı (568/1173) (İbn İsfendiyâr, 2002: 416; Mar'aşî, 1346: 109; Madelung, 1984: 750; Ayan, 2007: 131). Alâüddeve ise 568 (1173) (İbn İsfendiyâr, 2002: 417; Mar'aşî, 1346: 109; Madelung, 1984: 751; Merçil, 1992: 215) veya 569 (Münecimbaşı, nr. 2102, vr. 274b) yılında kendisine kin besleyen bir gulamı tarafından öldürüldü. Öldürülmesi ile ilgili bilgiler aktaran İbn İsfendiyâr, Alâüddeve'nin gecenin geç saatlerine kadar içki içtiğini ve bu sırada seslendiği kişiyi yanında göremediğinde asılması yönünde emirler verdiğini ifade etmektedir. Nitekim böyle bir içki meclisinden sonra odasına çekilen bazı gulamlar Alâüddeve'nin odasına girdiler ve onu darbelerle parçalara ayırarak öldürdüler. Ardından da ispehbedin dinlenmekte olduğunu ve kendisini rahatsız etmemeleri yönünde emir verdiğini söyledikten sonra atlarına binip uzaklaştılar (İbn İsfendiyâr, 2002: 417).

Alâüddeve Hasan'ın bir içki meclisinden sonra gulamları tarafından öldürülmesiyle yerine geçen oğlu Hüsâmüddeve Şâh Erdeşîr (568-602/1173-1206) otuz dört yıl sekiz ay hükümdarlık yaptı (İbn İsfendiyâr, 2002: 418; Gaffârî, t.y.: 178; Münecimbaşı, nr. 2102, vr. 274b; Kafesoğlu,

²⁸ İbnü'l-Esîr Hasan'ın unvanını Alâeddin şeklinde vermektedir (İbnü'l-Esîr, IX, 1997: 320; Türkçe trc. XI, 1991: 256).

1992: 166)²⁹. Hüsâmüddeve babasının vefatından kaynaklanan kırk günlük yastan sonra Bâvendî tahtına oturdu. Bu sırada Alâüddeve'nin ölümünden istifade eden Horasan hâkimi Müeyyed Ayaba ile Harezmi Sultanşâh Mahmud Taberistân'a doğru saldırılara geçerek Sârî'ye kadar ulaştılar (İbn İsfendiyâr, 2002: 427; İbnü'l-Esir, IX, 1997: 400; Türkçe trc. XI, 1991: 328; Merçil, 1992: 215). Şehrin tahrip edilmesinden sonra istilacı birlikler şehri terk ettiler. Bilâhare Harezmsâh Alâeddin Tekiş, Müeyyed Ayaba'yı yakalamak suretiyle ortadan kaldırıncı Bâvendîler açısından ciddi bir tehdit ortadan kalkmış oldu (569/1174) (İbn İsfendiyâr, 2002: 428-430; İbnü'l-Esir, IX, 1997: 373; Türkçe trc. XI, 1991: 303; Taneri, 1993: 26; Sümer, 2006: 480; Ayan, 2007: 134). Böylece kaybettiği toprakları yeniden ele geçirmeye muvaffak olan Hüsâmüddeve, Harezmsâh Alâeddin Tekiş ile yakın ilişkiler kurdu (İbn İsfendiyâr, 2002: 430; Kafesoğlu, 1992: 107.). Ayrıca Hârezmsâh Alâeddin Tekiş'in kızı Şâh Hâtûn, Hüsâmüddeve ile evlendirilerek ilişkiler daha da güçlendirildi (İbn İsfendiyâr, 2002: 432; Mar'âşî, 1346: 111; Merçil, 1992: 215; Rençber, 2015: 34). Hüsâmüddeve ise Müeyyed Ayaba'nın vefatından sonra yerine geçen oğlu Nişâbur hâkimi Toğansâh (Doğan Şâh) ile de yakın ilişkiler geliştirdi. Böylece Toğansâh'ın (Doğan Şah) kız kardeşi ile evlenecekti, ancak düğün öncesinde hastalanan gelin vefat ettiğinden bu evlilik gerçekleşemedi (İbn İsfendiyâr, 2002: 433-434; Ayan, 2007: 140-14).

Nişabur'un Alâeddin Tekiş tarafından 583 (1187) yılında ele geçirilmesi ile birlikte Horasan bölgesinin kontrolü Alâeddin Tekiş'in eline geçti (İbn İsfendiyâr, 2002: 449; Ata Melik 1998: 264; el-Halîl, 2013: 200)³⁰. Bu gelişmelerden sonra meydana gelen hadiseler Hüsâmüddeve ile Hârezmsâh Alâeddin Tekiş'in aralarının açılması ile sonuçlanacaktı. Çünkü Nişabur'un Hârezmsâh Alâeddin Tekiş tarafından ele geçirilmesinden sonra Hüsâmüddeve'nin adamlarının bir kısmı Hârezmsâh Alâeddin Tekiş'e katıldılar. Bunun üzerine Hüsâmüddeve söz konusu emîrlerin bir kısmını cezalandırıncı Hârezmsâh Alâeddin Tekiş de Bâvendî topraklarını istila ederek tahrip etti. Hüsâmüddeve de Hârezmsâh Alâeddin Tekiş'e karşı atabeg Muhammed Pehlivan, Selçuklu sultanı II. Tuğrul (1177-1194) ve Abbâsî halifesi en-Nâsır (1180-1125) ile ilişkilerini geliştirdi. Bunun sonucu olarak 582 (1186) yılında Selçuklu II. Tuğrul, Muhammed Pehlivan'ın kardeşi Kızıl Arslan ile anlaşmazlığa düşünce Taberistan'a gelerek Hüsâmüddeve'ye konuk oldu (İbn İsfendiyâr, 2002: 459-460; Mar'âşî, 1346: 114-117;

²⁹ İbnü'l-Esir (X, 1997: 246; Türkçe trc. XII, 1991: 204) Hüsâmüddin lakabını kullanmaktadır.

³⁰ Nişabur hâkimi Müeyyed Ayaba'nın 569 (1174) yılında Alâeddin Tekiş ile giriştiği savasta ölmesiyle birlikte yerine oğlu Toğansâh (Doğan Şah) geçti ve o da 582 (1186) yılında vefat etti. Bundan sonra Nişabur'un idaresine küçük yaşta bulunan oğlu Sencer Şah geçmesine rağmen Mengli Tegin adlı bir emirin tahakkümü altında kaldı. Nihayetinde 583 (1187) yılında Sencer, Şah Alâeddin Tekiş tarafından esir alındı ve Hârezm'e götürüldü (Sümer, 2006: 480).

Kafesoğlu, 1992: 142-143; Merçil, 1992: 215). Söz konusu iyi münasebetlerin neticesinde 585 (1189) yılında Sultan II. Tuğrul Bâvendî Emîrine elçi olarak Zeyneddin Mecdü'l-İslam Mahmud'u gönderdiğinde Ravendî de dayısı Zeyneddin'e eşlik ederek Taberistân'a (Mâzenderân) gelmiş ve burada bir yıl ikamet etmişti (Ravendî, 1999: 328).

Irak Selçuklu hükümdarı II. Tuğrul 588 (1193) yılında, Hârezmşâh Alâeddin Tekiş ile mücadele ederken Bâvendî Emîri Hüsâmüddeve ile ittifak kurma zaruretinde kalmıştı. Bundan dolayı Bâvendî toprakları 594 (1198) yılında Hârezmşâhların saldırılarına maruz kaldı ve Taberistân'ın (Mâzenderân) birçok şehrinde Bâvendî hâkimiyeti son buldu (Rençber, 2015: 34-35). Nitekim Hârezmşâh Alâeddin Tekiş 596 (1200) yılında vefat edince (İbn İsfendiyâr, 2002: 465-466; Mar'aşî, 1346: 117; Merçil, 1992: 215; Kafesoğlu, 1992: 146; Taneri, 1993: 30; el-Halîl, 2013: 200) Hüsâmüddeve de kaybettiği Damgan, Firuzkuh, Folul ve Üstüvnâvend gibi şehirleri yeniden ele geçirmeyi başardı (İbn İsfendiyâr, 2002: 459-460; Mar'aşî, 1346: 114-117; Kafesoğlu, 1992: 142-143; Merçil, 1992: 215). Ancak babasının yerine Hârezmşâh tahtına oturan Alâeddin Muhammed 598 (1202) yılında Sârî'ye geldi ve bütün saraylar ile birlikte Hüsâmüddeve'nin de makamını yaktı (İbn İsfendiyâr, 2002: 460).

Hüsâmüddeve'nin emîrliği döneminde emîrliğin merkezi olan Sârî mimarî ve kültürel açıdan büyük gelişmelere tanıklık etti (İbn İsfendiyâr, 2002: 421-422). Şehirde bir hayvanat bahçesi inşa eden emîr, ayrıca her çeşit tarım ürünü ve meyve yetiştiriciliğini destekledi (İbn İsfendiyâr, 2002: 422-423). Oldukça alicenap bir emîr olan Hüsâmüddeve, sarayında herkesi ağırlayacak şekilde büyük ziyafetler düzenlerdi ve bu tür faaliyetleri tanzim etmek için hacipler görevlendirmişti (İbn İsfendiyâr, 2002: 419). Bunların yanı sıra kültürlü bir emîr olarak tebarüz etmekle birlikte yatmadan önce vazifelendirdiği kişilere Firdevsi'nin *Şahnâme'sini* okuturdu ve kendisi de dinlerdi (İbn İsfendiyâr, 2002: 420). Bunlara ek olarak ülkenin farklı yerlerinde saraylar, köprüler, hamamlar ve at yarışları için oyun alanları da inşa ettirmişti (İbn İsfendiyâr, 2002: 421-423). İlmî faaliyetlere önem vermiş ve bundan dolayı etrafında çok sayıda âlim toplanmıştı. Bu cümleden İranlı şair Zahîr-i Faryâbî³¹ olarak bilinen Ebu'l-Fazl Zahîrüddin Tâhir b. Muhammed Fâryâbî, 585 (1189) yılı başlarında Taberistân'a gelmiş, Hüsâmüd-

³¹ Zahirüddin Faryâbî 561 (1156) yılında Afganistan'ın Faryâb şehrinde doğmuş ve ardından da Nişabur'a giderek Toğansah'a (Doğan Şah) intisap etmiştir. Toğansah'ın 582 (1186) yılında vefatıyla birlikte İsfahan'a gitti. Nitekim 585 (1189) yılında Taberistân'a (Mâzenderân) ardından da Azerbaycan'a giderek İldenizlilerden Kızılarslan Osman'a intisap eden Faryâbî, 598 (1201) yılında vefat etmiştir (Browne, 2007: 531-532; Şahinoğlu, 1997: 451-455; Atalay, 2013: 87-88).

devle'nin himayesini görmüş (Zahîreddin Faryâbî, 1380: 281; Atalay, 2013: 87-88) ve onun için üç kaside yazmıştı (Browne, 2007: 528).

Hüsâmüddeve 602 (1206) (İbn İsfendiyâr, 2002: 471; Mar'aşî, 1346: 117; Gaffârî, t.y.: 179; Madelung, 1984: 751)³² yılında vefat edince Dârâ'da mahpus bulunan oğlu Nasruddevle Şemsülmülûk Rüstem b. Şâh Erdeşir (II. Şâh Gâzî) (602-606/1206-1210) hapisten çıkarılarak Bâvendî tahtına oturtuldu (İbn İsfendiyâr, 2002: 471; Mar'aşî, 1346: 117; Hândmîr, II, 1333: 419; Münecimbaşı, nr. 2102, vr. 274b; Madelung, 1984: 751; Merçil, 1992: 215). Hüsâmüddeve vefat ettiğinde, ardında büyüğü Şerefülmülûk, ortancası Şemsülmülûk Rüstem ve küçüğü Rüknüddeve Kârin adında üç erkek evlat bıraktı (İbn İsfendiyâr, 2002: 471; Mar'aşî, 1346: 117). Aynı anda üç kardeşin de Bâvendî tahtı için hak iddiasında bulunmasından dolayı Şemsülmülûk döneminde kardeşler arasında taht kavgaları yaşandı. Bâvendî tahtını ele geçirmek için ortaya çıkan ilk kişi Rüknüddeve Kârin oldu. Rüknüddeve Kârin amacına ulaşmak için, Hârezmşâh Alâeddin Muhammed'in kardeşi olan Damgân ve Bistâm emîri Alişah'tan yardım talebinde bulundu. Bu davetten sonra ordusunu hazırlayan Alişah Taberistân üzerine yürüdü ve bölgeyi hâkimiyeti altına almayı başardı (İbn İsfendiyâr, 2002: 472-473; Mar'aşî, 1346: 118; Madelung, 1984: 751; Merçil, 1992: 215; Kafesoğlu, 1992: 166-167)³³.

Alişah'ın altı yıllık Taberistân hâkimiyeti döneminde İsmailîler zaman zaman Bâvendî topraklarına karşı saldırılar düzenlemekteydiler. Söz konusu bu saldırılardan birinde Şemsülmülûk'ün kardeşi Rüknüddeve Kârin öldürüldü (İbn İsfendiyâr, 2002: 474). Bu şekilde Şemsülmülûk rakiplerinden birinden kurtulmasında rağmen Alâeddin Muhammed'in saldırısı ile karşılaştı ve topraklarının bir kısmını kaybetti. Ancak Alâeddin Muhammed'in ele geçirdiği Bâvendî topraklarına bir idareci tayin ettiği bir esnada, Şemsülmülûk Rüstem'in yakın adamlarından Ebu Rızâ Hüseyin b. Muhammed b. Ebî er-Rızâ el-Alevî el-Mamfûrî'nin 4 Şevval 606 (1 Nisan 1210) tarihinde Şemsülmülûk Rüstem'i öldürdüğü haberi alındı (İbn İsfendiyâr, 2002: 474; Hândmîr, II, 1333: 422; Ata Melik Cüveynî, 1998: 295; Münecimbaşı, nr. 2102, vr. 274b; Merçil, 1992: 216)³⁴. Bunun üzerine Taberistân toprakları Hârezmşâh Alaeddin Muhammed'e tabi Nasireddin Mengli adlı bir

³² İbnü'l-Esir (X, 1997: 245; Türkçe trc. XII, 1991: 204) ve Münecimbaşı (nr. 2102, vr. 274b) her ne kadar 603 (1207) yılında vefat ettiği yönünde bilgiler verse de bu hususta, özellikle Amül'de doğan ve Hüsâmüddeve Erdeşir ve oğlu II. Şâh Gâzî Rüstem'in hizmetinde bulunan ve onlara kâtiplik yapan İbn İsfendiyâr'ın (öl. 613/1210) verdiği bilgileri kabul etmek daha doğru olmalıdır. İbn İsfendiyâr hakkında bkz. Kurtulmuş, 1999: 93.

³³ İbnü'l-Esir (X, 1997: 400; Türkçe trc. XII, 1991: 204) ortanca evladının Hârezmşâh Alişah'tan yardım istediğini ifade etmektedir.

³⁴ Adı Ebu Rızâ Hasan b. Rıza el-Alevî şeklinde de verilmektedir (Mar'aşî, 1346: 118; Madelung, 1984: 752; Rençber, 2015: 35-36).

komutan tarafından Hârezmşâhlara bağlandı (Ata Melik Cüveynî, 1998: 295; Kafesoğlu, 1992: 181-182) ve buradan yıllık haraç alınmaya başlandı (İbn İsfendiyâr, 2002: 475; Frye, 1986: 1110). Moğolların gelişine kadar da Taberistân (Mâzenderân) Hârezmşâhların hâkimiyeti altında kaldı (Mar'aşî, 1346: 118; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274b; Özgüdenli, 2009: 43)³⁵. Hârezmşâhların Taberistân hâkimiyeti, Moğolların 617 (1220) yılında Cebe (Yeme) komutasında (Alaaddin Ata Melik Cüveynî, 1998: 159; Cûzcânî, 2015: 138; Barthold, 1990: 449-450; Alican, 2016: 72-73) bölgeyi istila ederek Âmül'de çok sayıda insanı öldürdükleri ile son buldu (İbnü'l-Esîr, X, 1997: 342-343; Türkçe trc. XII, 1991: 327-328; Ata Melik Cüveynî, 1998: 159; Rençber, 2015: 37).

İbn İsfendiyâr Şemsülmülûk Rüstem'in erkek evlatlarının olup olmadığını bilmediğini (İbn İsfendiyâr, 2002: 474) ifade etmesine rağmen Müneccimbaşı (nr. 2102, vr. 274b), Hüsâmüddevle Erdeşîr'in küçük oğlunun kaçarak Hârezmşâhlara sığındığını ve Hârezmşâh Alâeddin Muhammed'in emriyle kardeşi Alişah tarafından Taberistân'a (Mâzenderân) gönderilerek Hârezmşâhlar adına hutbe okutmasını emrettiğini ifade etmektedir. Ayrıca Müneccimbaşı Şemsülmülûk Rüstem'in kız kardeşinin Ebu Rızâ ile evli olduğunu ve bir fırsatını bularak Ebu Rızâ'yı öldürüp kardeşinin intikamını aldığını eklemektedir (Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274b)³⁶. Bütün bunlara rağmen Taberistân toprakları Bâvendîlerin Kînhâriyye kolunun 635 (1238) yılında ortaya çıkışına kadar Moğolların nüfuz sahasını teşkil etmekteydi.

1.3.Kinhâriyye Kolu (کينخوارية) (635-750/1238-1349)

Bâvendîlerin İspehbediyye kolunun inkırazından sonra Kînhâriyye şeklinde adlandırılan başka bir kolun ortaya çıktığını ve bu kolun varlığını 635 (1238) yılından 750 (1349) yılına kadar 115 yıl sürdürdüğünü görmekteyiz (Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274b; Zambour, 1980: 287). İspehbediyye kolunun son emîri olan Şemsülmülûk Rüstem, kız kardeşini Eb'l-Mülûk unvanına sahip Şehriyâr b. Kînhâr b. Rüstem b. Dârâ b. Şehriyâr ile evlendirmişti. Bu evlilikten Kînhâr dünyaya geldi ve Kînhâr'ın da Melikü'l-muazzam Hüsâmüddevle Erdeşîr b. Kînhâr (635-647/1238-1249) adı verilen bir oğlu oldu (İbn İsfendiyâr, 2002: 474; Gaffârî, t.y.: 179; Frye, 1986: 1110; Merçil,

³⁵ Ata Melik Cüveynî'ye (1998: 295) göre; Sultan'ın yanına dönmekte olan Nasireddin Menglî Cürcân'a vardığında Taberistân'da (Mâzenderân) olup bitenleri haber aldı ve oraya yöneldi. Bu sırada II. Şâh Gâzî'nin hazinelerini ele geçirecek onun kız kardeşi ile evlenmek istedi. Ancak o bunu kabul etmedi ve durumu sultana bildirdi. Bunun üzerine sultan da onu yanına getirmek için bir naibini görevlendirdi. Ardından da sultan ile evlenmek için Hârezm'a giden II. Şâh Gâzî'nin kız kardeşi sultanın emirlerinden biriyle evlendirildi. Bundan bir yıl sonra da Taberistân'a (Mâzenderân) Emineddin Dihistân tayin edildi. Sultan bu şekilde savaşla ele geçirilmesi mümkün olmayan bu ülkeyi yönetimi altına almış oldu.

³⁶ Atamelik Cüveynî'nin (1998: 295) Ebu Rızâ şeklinde adını verdiği bu şahsı eşi olan II. Şâh Gâzî Rüstem'in kız kardeşi, bir erkek gibi davranarak kardeşinin intikamını işkence yapmak suretiyle Ebu Rızâ'yı öldürerek aldığını ifade etmektedir.

1992: 216)³⁷. Bu şahıs Kînhâriyye kolunun kurucusu olarak kabul edildiğinden, bu hanedana Kînhâriyye adı verilmiştir (Mar'aşî, 1346: 118; Mehrâbâdî, 1384: 226). Annesi Alamut'ta bulunan Nizarî imam Celâleddin Hasan'ın kız kardeşi olan (Mar'aşî, 1346: 119) Hüsâmüddeve Erdeşîr, 635 (1238) yılında Taberistân'ı (Mâzenderân) ele geçirerek yeni bir devlet kurmak için ilk girişimlere başladı. İspehbediyye kolundan farklı olarak Moğol saldırılarından korunmak için emirliğinin merkezini Sârî'den Âmül'e taşıdı (Mar'aşî, 1346: 119; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274a; Frye, 1986: 1110; Merçil, 1992: 216). Moğollar tarafından tahrip edilen Taberistân (Mâzenderân) şehirlerini imar ederek, adil bir yönetim tarzı benimsediğinden mücavir yerlerde yaşayan insanlar da Hüsâmüddeve Erdeşîr'in hâkim olduğu yerlere göç etmeye başladı (Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274a; Merçil, 1992: 216). Hüsâmüddeve Erdeşîr 647 (1249) yılında vefat etti (Mar'aşî, 1346: 119; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274a) ve yerine de oğlu Şemsülmülûk Muhammed (647-665/1249-1267) geçti (Mar'aşî, 1346: 119; Gaffârî, t.y.: 179; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274a; Mehrâbâdî, 1384: 227-228; Rençber, 2015: 45).

Şemsülmülûk Muhammed döneminde Kînhâriyye emîrleri Moğollara tabi olarak varlıklarını muhafaza ediyorlardı. 662 (1263) yılına gelindiğinde Irak, Horasan ve Taberistân (Mâzenderân) toprakları ile Ceyhun'un ağzına kadar uzanan alanlar şehzade Abaka Han'a tefviz edildi (Reşîdüddin Fazlullah, 2013: 71). Abaka Han 663 (1265) yılında İlhanlı tahtına oturduğunda (Reşîdüddin Fazlullah, 2013: 77-78; Rençber, 2015: 46) Şemsülmülûk Muhammed İlhanlılara tabiiyetini arz ederek Abaka Han (Abaka Han'ın oğlu) ile birlikte İsmailîlerin elinde bulunan Girdkûh kalesinin muhasarasına katıldı. Ancak kuşatma esnasında izin almaksızın aniden çekilmesi, Gazan Bahadır'ın Âmül'ü istila etmesine neden oldu. Âmül'ü ele geçiren Moğollar, Şemsülmülûk Muhammed'i affetmelerine rağmen onu tutukladılar (Mar'aşî, 1346: 119; Gaffârî, t.y.: 179; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274a; Madlung, 1984: 752) ve 665 (1267) yılında Abaka Han'ın emriyle öldürdüler (Mar'aşî, 1346: 119; Gaffârî, t.y.: 179; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274a; Madlung, 1984: 752; Merçil, 1992: 216; Piyadeoğlu, 2017: 253; Rençber, 2015: 46)³⁸.

Şemsülmülûk Muhammed'in öldürülmesinden sonra Abaka Han'ın da onayıyla kardeşi Alâüddeve Ali (665-675/1267-1276) Kînhâriyye tahtına oturdu (Mar'aşî, 1346: 119; Gaffârî, t.y.: 179; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr.

³⁷ Müneccimbaşı (nr. 2102, vr. 274a) Kînhâriyye kolunun ilk emiri olan Ebu'l-Mülûk lakabına sahip Hüsâmüddeve Erdeşîr'in şeceresini şu şekilde vermektedir: Hüsâmüddeve Erdeşîr b. Kindehâr b. Şehriyâr b. Kindehâr b. Rüstem b. Dârâ b. Şehriyâr b. Kârin b. Sürhâb.

³⁸ 663 (1264) tarihi de verilmektedir (Frye, 1986: 1110); Bâvendî Emîrleri de İlhanlılara tabi bir vaziyette bulunuyorlardı. Nitekim Abaka Han İlhanlı tahtına oturduktan sonra kardeşi Tobşin'e Horasan ve Mâsenderan toprakları verilmişti (Reşîdüddin Fazlullah, 2013: 79).

274a; Mehrâbâdî, 1384: 228). Alâüddevele Ali döneminde Moğollar Taberistân'ın (Mâzenderân) tamamına hâkim oldular ve bu dönemde hanedan mensupları Moğollar ile yaptıkları ve başarısızlıkla sonuçlanan savaşlardan sonra Bâdüsbânîlere sığındılar (Mar'aşî, 1346: 119; Frye, 1986: 1110; Merçil, 1992: 216; Rençber, 2015: 46). Alâüddevele Ali on yıllık hâkimiyetinden sonra 675 (1276) tarihinde vefat etti (Mar'aşî, 1346: 119; Gaffârî, t.y.: 179; Münecimbaşı, nr. 2102, vr. 274a; Mehrâbâdî, 1384: 228; Rençber, 2015: 47). Alâüddevele Ali'den sonra Kînhâriyye tahtına oturan kardeşinin oğlu Tâcüddevle Yezdicerd b. Şehriyâr (675-698/1276-1299), ilim adamlarını çevresinde toplayarak Moğol saldırılarından dolayı tahrip olan Taberistân'ı (Mâzenderân) imar etti. Ayrıca emîrliğin merkezi olan Âmül'de yetmiş kadar medrese inşa ettirerek eğitime önem verdi (Mar'aşî, 1346: 119; Münecimbaşı, nr. 2102, vr. 274a; Merçil, 1992: 216; Mehrâbâdî, 1384: 228; Rençber, 2015: 47). Âmül ilim merkezi haline getirildi. Para biriminin ölçüsü ile oynanması engellendi ve ticarî hayat canlılık kazandı. Moğol saldırılarından zarar gören Âmül şehri yeniden inşa edildi. Taberistân'a (Mâzenderân) seyahat edenlere sorun çıkarılmaması yönünde emirler verildi (Rençber, 2015: 47-48). Bu dönem içinde 683 (1284) yılında Argûn Han, Horasan, Taberistân (Mâzenderân) Kûmis ve Rey'i Şehzâde Gâzân'ın idaresine verdi (Reşîdüddin Fazlullah, 2013: 152; Sümer, 1989: 185; Özgüdenli, 2009: 60-61; Rençber, 2015: 41).

Gâzân Han 694 (1295) yılında tahta oturduktan sonra uzun yıllar kendisine bağlı olan Taberistân (Mâzenderân) idaresini Nûrîn Akâ'ya verdi (Özgüdenli, 2009: 109-111; Rençber, 2015: 42). Tâcüddevle Yezdicerd, 698 (1298-1299) yılında vefat ettiğinde yerine oğlu Nâsirüddevle Şehriyâr b. Yezdicerd (698-714/1299-1314) geçti (Mar'aşî, 1346: 119-120; Gaffârî, t.y.: 180; Münecimbaşı, nr. 2102, vr. 274a; Mehrâbâdî, 1384: 229; Rençber, 2015: 48). Bu dönemde Moğolların Taberistân üzerindeki baskıları belirgin bir şekilde artmaya başladı. Nitekim bu etkinin bir sonucu olarak İlhanlılar, Memun adında bir şahneyi Âmül'e tayin ederek bölgeyi doğrudan olarak kontrol etmeye başladılar (Mar'aşî, 1346: 120; Gaffârî, t.y.: 180; Rençber, 2015: 49).

İfade ettiğimiz üzere Moğol tahakkümünün artmasına paralel olarak 714 (1314) yılında Nâsirüddevle Şehriyâr'ın ölmesinden (Mar'aşî, 1346: 120; Gaffârî, t.y.: 180; Münecimbaşı, nr. 2102, vr. 274a) sonra Kînhâriyye tahtına oturmak isteyen kardeşi Rûknüddevle Şâh Keyhüsrev (714-728/1314-1328) İlhanlı sarayına giderek buradan aldığı onay ile emîr olabildi (Mar'aşî, 1346: 120; Mehrâbâdî, 1384: 229). Emîr Kutluğ'un başında bulunduğu Moğol birlikleri 717 (1317) yılında Yasemin Savaşı olarak bilinen bir savaşta mağlup edildi ve böylece Taberistân (Mâzenderân) üzerindeki Moğol baskısı hafifledi. Emîr Kutluğ'dan sonra Taberistân'a (Mâzenderân) gelen Memun ise Kînhâriyye Emîri ile barış anlaşması yapmayı tercih etti (Rençber, 2015: 50).

Yaklaşık on dört yıl emîrlik yapan Rüknüddeve 728 (1328) yılında vefat ettiğinde (Mar'âşî, 1346: 120; Gaffârî, t.y.: 180; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274a; Mehrâbâdî, 1384: 230) yerine geçen oğlu Şerefülmülûk (728-734/1328-1334) de altı yıl bu görevi ifa ettikten sonra 734 (1334) yılında öldü (Gaffârî, t.y.: 180; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274a; Mehrâbâdî, 1384: 231; Rençber, 2015: 50). Bâvendî ailesinin Kînhâriyye kolunun son emîri ise Şerefülmülûk'ün yerine geçen kardeşi Fahrüddeve Hasan (734-750/1334-1349) idi (Gaffârî, t.y.: 180; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274a; Mehrâbâdî, 1384: 231-233; Rençber, 2015: 50).

Fahrüddeve Hasan'ın emîrliği esnasında büyük bir veba salgınının yaşandığı Taberistân (Mâzenderân) topraklarında pek çok kişi bu sebepten öldü. Ayrıca muhtemelen Bâvendîlerin zayıflamasından dolayı çevrede bulunan güçler de dikkatlerini Bâvendî topraklarına çevirdiler. Fahrüddeve yakın adamlarından biri olan Şâh Afrasyâb el-Celâvî'nin Fahrüddeve'nin kız kardeşi ile evlenmesiyle birlikte yıkılışa doğru giden süreç de hızlanmış oldu. Bu yakınlık sayesinde gücünü ve malını artırmayı başaran Şâh Afrasyâb, bir süre sonra Taberistân (Mâzenderân) topraklarını ele geçirmenin hesaplarını yapmaya başladı. Şâh Afrasyâb amacını gerçekleştirmek için de kız kardeşi ile anlaşarak Fahrüddeve'yi öldürmeyi tasarladı. Gayesini gerçekleştirmek isteyen Şâh Afrasyâb, Kiyâ Ali ve Kiyâ Muhammed adlı oğullarına Fahrüddeve'yi öldürme görevini verdi. Onlar da Fahrüddeve'nin hamamda Firdevsî'nin Şahnamesini okuduğu bir esnada, onu öldürmeye muvaffak oldular (Gaffârî, Tahran t.y.: 180; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274a; Mehrâbâdî, 1384: 231-233; Bosworth, 2005: 231; Rençber, 2015: 54). Böylece Bâvendîlerin Kînhâriyye kolunun hâkimiyeti de 750 (1349) yılında sonlanmış oldu (Mar'âşî, 1346: 120-122; Gaffârî, t.y.: 180; Müneccimbaşı, nr. 2102, vr. 274a; Frye, 1986: 1110; Madelung, 1984: 752; Zambour, 1980: 287; Merçil, 1992: 216).

SONUÇ

Bugün İran sınırları içinde, Hazar Denizi'nin güney sahilinde bulunan topraklar, XIII. yüzyıla kadar Taberistân olarak isimlendirilmesine rağmen söz konusu tarihten sonra Mâzenderân şeklinde anılmaya başlanmıştır. Bölge coğrafi açıdan dağlık ve engebeli olduğu için genellikle merkezî otorite ile intibak sorunu yaşayan grupların veya asilerin barınağı olmuştur. Müslümanlar Dört Halife döneminden itibaren Taberistân'a yönelik fetih hareketlerinde bulunmuş ancak coğrafi şartlar ve ikliminden dolayı başarılı olamamışlardır. Emevîler ile birlikte Taberistân toprakları üzerine daha etkili akınlar yapılmasına rağmen Abbâsîlere kadar bölgede hâkimiyet tam olarak sağlanamamıştır. Ancak Bâvendîlerin 227 (842) yılında İslâmiyet'i

kabul etmeleri ile birlikte bölgedeki durum Müslümanlar lehine değişmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra Müslümanlar ile birlikte hareket etmeye başlayan Bâvendîler, Taberistân bölgesinde İslâmiyet'in yayılmasında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Daha öncesinde de ifade ettiğimiz gibi Taberistân, dağlık yapısından dolayı muhalif unsurların dikkatini çekmiş ve bu çerçevede Şiîler için de bir barınak vazifesi görmüştür. Bu sebepten Taberistân bölgesine yerleşen Şiîler bir süre sonra burada Şiî Zeydî devletini kurmaya muvaffak olmuşlardır.

Bâvendîler Taberistân'da Sünnî akidenin müdafisi olarak Şiî Zeydîlerin karşısında yer almışlardır. Buna rağmen bir süre sonra bölgedeki Şiî yayılımının Bâvendîleri de etkilediği ve onların da Şiîliğe meylettiklerini görmek mümkündür. Nitekim Hüsâmüddevle Şehriyâr ve Muhammed Tapar'ın orduları 500 (1107) yılında karşı karşıya geldiklerinde Hüsâmüddevle Şehriyâr'ın Şiîlerin şiarı olan beyaz bayrak açtığı, buna mukabil de Muhammed Tapar'ın ordusunun da siyah bayrak açarak buna karşılık verdiği görülmektedir. Bütün bu yaşananlara rağmen Bâvendîlerin inançlarında mutaassıp olmadıklarını da I. Şâh Gâzî'nin (534-560/1140-1160), 554 (1159-1160) yılında Şiîler ve Şafîiler arasında yaşanan ve birçok Şafîî'nin öldürüldüğü hadise esnasındaki tutumundan anlamak mümkündür. Zira söz konusu bu olay esnasında Şafîilerin ölümünden dolayı I. Şâh Gâzî hüzünlenmiş ve ayrıca Şiîler için ayırdığı tahsisatı da kesmek suretiyle tepkisini ortaya koymuştu.

Bâvendîler, siyasî ve askerî cihette Emevîler, Abbâsîler, Taberistân Zeydîleri, Tâhirîler, Sâmânîler, Gazneliler, Selçuklular, Hârezmşâhlar ve Moğollar gibi devletler ile mücadele ederken ayrıca bu mücadelelere rağmen Taberistân bölgesinin kültürel ve ilmî atmosferinin şekillenmesinde önemli faaliyetler icra ettiler. Nitekim Bâvendîlerin hâkimiyeti döneminde Fîrîm, Sârî ve Âmül gibi şehirler ilim ve ticaret merkezi halinde dönüştü. Gerek Bâvendî emîrleri gerekse de Bâvendî aile fertleri ilim ve ticaretin gelişmesi için bazı düzenlemeler yaptılar. İlmî ve kültürel hayatın gelişimi açısından Bâvendî ailesinden Keyûsiyye kolunun emîrlerinden biri olan el-Merzûbân b. Rüstem'in kaleme aldığı ve Beydebâ'nın Kelile ve Dimne adlı eserine benzer bir şekilde yabani hayvanların, kuşların konuşturularak mesajların verildiği *Merzûbânnâme* adlı eseri zikretmeden geçmek mümkün değildir. Ticarî açıdan bakıldığında Bâvendîlerin İspahbediyye kolunun kurucusu olan Hüsâmüddevle Şehriyâr'ın (1074-1110) Sârî şehrini cazibe merkezi yaptıktan sonra Âmül'de hanlar, pazarlar kurarak ticareti geliştirmek için gayret ettiği görülmektedir.

İspahbediyye kolunun emîrlerinden olan Hüsâmüddevle Şâh Erdeşîr'in (568-602/1173-1206) Bâvendîlerin ilmî, kültürel, sosyal, mimarî ve ticarî hayatı açısından ayrıca büyük bir öneme sahip olduğunu ifade etmek gerek-

mektedir. İbn İsfendiyâr'ın çok teferruatlı bir şekilde kaydettiği bu faaliyetleri Sârî şehrinin ilmî ve kültür hayatının ulaştığı boyutu göstermesi açısından önemlidir. Buna göre; Hüsâmüddeve Şâh Erdeşîr, Sârî şehrinde bir hayvanat bahçesi, yapay bir göl ve ada inşa ederek buraya ter türlü hayvanı getirtmişti. Ayrıca şehirde hamam inşasına önem vermiş, her türlü meyve, sebze ve çiçek ekimini de destekler birtakım tedbirler almıştı. Oldukça hoşgörülü ve alicenap bir emîr olan Hüsâmüddeve Şâh Erdeşîr halkı için sarayında ziyafetler vererek sosyal bir devlet görünümü arz etmekteydi. Söz konusu bu ziyafetlerin en dikkat çekici yönü ise ziyafetlerden sonra icra edilen eğlence meclislerinde Firdevsî'nin *Şahname*'sinin okutularak dinlenilmesi idi. Sosyal hayata yönelik yapılan diğer faaliyetlerden bazıları da saraylar, köprüler, hamamlar ve at yarışları için özel alanların inşa edilmesi idi.

Bâvendîlerin ulaştıkları bu entelektüel yaşam tarzı bir taraftan Hârezmşâhlar diğer taraftan da Moğolların Taberistân üzerine gerçekleştirdikleri saldırılar ile sekteye uğratılmıştır. Ancak Hârezmşâhlardan sonra Taberistân'a yönelik gerçekleşen Moğol saldırıları ve akabinde bölgenin Moğollar tarafından işgal edilmesinden sonra Bâvendîlerin sahip oldukları bu görkem ve ihtişam son bulmuştur. Nitekim artan Moğol saldırılarından sonra Bâvendîlerin son kolu Kînhâriyye'nin merkezi de Hüsâmüddeve Erdeşîr b. Kînhâr (635-647/1238-1249) tarafından Moğol saldırılarından daha az etkilenir düşüncesi ile Âmül'e taşınmıştır. Kînhâriyye emîrlerinden Tâcüddevle Yezdicerd b. Şehriyâr (675-698/1276-1299) ile birlikte entelektüel hayatın yeniden canlandığı, ilim adamlarının Âmül'de toplandığı, yetmiş kadar medresenin inşa edildiği ve ticarî hayatın geliştirilmesine yönelik para biriminin ölçüsü ile oynanmasını yasakladığı ve bunun sonucunda ticaretin geliştiği görülmektedir. Ancak onun ölümünden sonra Moğolların baskısı daha da arttı ve akabinde yaşanan veba salgını ve dâhili çekişmeler de Bâvendîlerin sonunu getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011.
- Alican, Mustafa, *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- Atalay, Mehmet, "Zahîr-i Fâyâbî", *DİA*, c. XLIV, İstanbul 2013, ss. 87-88.
- Ayan, Ergin, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyanı*, Kitabevi, İstanbul 2007.
- Barthold, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.
- Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân, Dâru'l-Mektebeti'l-Hilâl*, Beyrut 1988.
- Bosworth, Clifford Edmund, "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A.D.1000-1217)", *CHIr*, Volume 5, Cambridge 1968, ss. 1-202.
- Bosworth, Clifford Edmund, *Doğuştan Günümüze İslam Devletleri Devletler, Prenslükler, Hanedanlıklar Kronolojik Soy Kütüğü*, çev. Hande Canlı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.
- Bozan, Oktay, "Taberistân Emiri Mâzyâr b. Kârin'in Abbâsî İdaresine İsyanı", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, sayı XI (Nisan 2014), ss. 73-93.
- Browne, Edward Granwille, *Tarihu'l-Edeb fi İnan*, Arapça trc. İbrahim Emin eş-Şevâribî, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire 2007.
- Bundarî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kıvameddin Burslan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Cûzcânî, Minhâc-ı Sirâc, *Tabakât-ı Nâsiri*, Tercüme ve Notlar Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.
- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- el-Halîl, Ahmed Mahmud, *Tarihu'l-Kurd fi'l-Uhûdi'l-İslâmiyye*, Dâru's-Sâkî, Erbil 2013.
- Frye, R. N., "Bawand", *EI*, I, Leiden 1986, ss. 1110.
- Gaffârî, *Târîh-i Cihân Ara*, Tahran t.y.
- Halîfe b. Hayyât, *Tarihu Halîfe b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, Dâru'l-Kâlem, Dimaşk 1397 .
- Hândmîr, *Habîbü's-Siyer fi Ahbâri Efrâdi Beşer*, c. II, thk. Celâleddin Hemâ'î, Tahran 1333.
- Hüseynî, Sadruddin, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- İbn İsfendiyâr, *Tarihu Taberistân*, thk. Ahmed Muhammed Nadi, Kahire 2002.
- İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem ve te'akibi'l-himem*, c.I-VII, thk. Ebu'l-Kasım İmamî, Tahran 2000.
- İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, c. I-XIX, thk. Muhammed Abdulkadir Ata-Mustafa Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, c. V, çev. Yunus Apaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.

- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. VI, çev. Abdullah Köşe, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. I-X, thk. Ömer Abdusselam Tedmüri, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut 1997.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. IX-XI-XII, çev. Abdülkerim Özeydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. VII-VIII, çev. Ahmet Ağrakça, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Harezmsahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, Türk Tarih Kurumu Ankara 1992.
- Kayhan, Hüseyin, *Irak Selçukluları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2001.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, cilt V, İkinci İmparatorluk Devri*, Türk Tarih Kurumu Ankara 1991.
- Kurtulmuş, Rıza, "İbn İsfendiyâr", *DİA*, c. XX, İstanbul 1999, ss. 93.
- Küçükbekir, Esin, "Gazneliler ile Selçuklular Döneminde Taberistân Bölgesi ve Ziyârifler", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl/vol. 2 no: 1, (Mart 2017), ss. 139-151.
- Madelung, Wilfred, "al-e Bawand", *Elr*, I/7, London 1984, ss. 747-753.
- Madelung, Wilfred, "The Minor Dynasties of Northern Iran", *The Cambridge History of Iran*, v. IV, ed. R. N. Frye, New York 1975, ss. 198-249.
- Mar'âşî, Zâhiredîn, *Tarih-i Taberistân ve Rûyân ve Mâzenderân*, nşr. Muhammed Hüseyin Tesbîhî, Tahran 1346.
- Mehrabâdî, Mitrâ, *Tarih-i Silsilehayı Mahalli İran*, Tahran 1384.
- Merçil, Erdoğan, "Bävendiler", *DİA*, c. V, İstanbul 2005, ss. 214-216.
- Merçil, Erdoğan, "Karategin Ailesi", *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler (Siyaset, Teşkilat, Kültür) –Makaleler-*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014, ss. 9-26.
- Miles, George C., "The Coinage of the Bawandids of Tabaristan", *Iran and Islam, In Memory of the late Vladimir Minorsky*, Ed. C. E. Bosworth, Edinburg 1971, ss. 443-458.
- Mîrhând, *Ravzatü's-safâ fi Sîreti'l-Enbiya ve'l-mülûk ve'l-hülefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, tercüme ve notlar: Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.
- Müneccimbaşı, *Cami'ü'd-düvel*, Esadefendi 2102, vr. 274a.
- Örs, Derya, "Vatvât", *DİA*, c. XLII, İstanbul 2012, ss. 573-574.
- Özeydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.
- Özeydın, Abdülkerim, "Alamut", *DİA*, c. II, İstanbul 1989, s. 336-337.
- Özgüdenli, Osman Gazi, "Taberistan", *DİA*, c. XXXIX, İstanbul 2010, ss. 322-323.
- Özgüdenli, Osman Gazi, *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs yayınları, İstanbul 2009.
- Öztürk, Mürsel, "İmâdî-i Gaznevî", *DİA*, c. XXII, İstanbul 2000, ss. 171-172.
- Piyadeoğlu, Cihan, "Selçuklu ve İsmâilî Kalesi Girdkûh", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, c. 27/1, (2017), ss. 249-257.

- Ravendî, *Râhatu's-Sudûr ve Ayeti's-Sûrûr*, c. I-II, çev. Ahmed Ateş, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Rençber, Akif, *Mâzenderân (Taberistân) Tarihi 1220-1392*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2015.
- Reşîdüddîn Fazlullah , *Cami'ü't-Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk)*, çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.
- Reşîdüddîn Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İsmail Akam Mehmet Ersan-Ahmad Hesamipour Khelejani, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.
- Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtu'z-zamân fi tevârihi'l-a'yân*, c. I-XXIII, thk. heyet, Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye, Dimaşk 2013.
- Sümer, Faruk, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", *Belleten*, c. LIII/206, (Nisan 1989), ss. 175-197.
- Sümer, Faruk, "Müeyyed Ay-Aba", *DİA*, c. XXXI, İstanbul 2006, ss. 479-480.
- Şahinoğlu, M. Nazif, "Zahîr-i Fâryâbî", *İA*, c. XIII, Eskişehir 1997, ss. 451-455.
- Taberî *Tarihü't-Taberî, Tarihü'r-Rüsûl ve'l-Mülûk*, c. I-XI, Dâru't-turâs, Beyrut 1387.
- Taneri, Aydın, *Harezmsahlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- Yaşaroğlu, Hasan, *Taberistan Zeydileri*, Gümüşhane 2012.
- Yazıcı, Tahsin, "Esterâbâd", *DİA*, c. XI, İstanbul 1995, ss. 437-438.
- Yazıcı, Tahsin, "İspehbed", *DİA*, XXIII, İstanbul 2001, ss.176-177.
- Yıldız, Hakkı Dursun, "Kuzey İran'daki Küçük Hanedanlar", *DGBİT*, c. V, Çağ Yayınları, İstanbul 1987, ss. 451-482.
- Zahîreddin Faryâbî, *Divan-ı Zâhireddin Faryâbî*, thk. Emir Hasan Yezdigerdi, Tahran 1380.
- Zambour, *Mu'cemu'l-Ensâb ve'l-Üsrâti'l-Hâkime fi't-Tarihi'l-İslâmî*, Arapça trc. Zeki Muhammed Hasan Bek-Hasan Ahmed Mahmud, Dâru'l-Ra'idü'l-Arabî, Beyrut 1980.

